

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра маркетингу обліку, оподаткування та публічного управління

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної (випускної) роботи
за спеціальністю 071 – «Облік і оподаткування»

на тему: «Облік дебіторської заборгованості та особливості її
оподаткування»

Виконала: студентка IV курсу, групи ОП-21

Драгунова А.О./
ПІБ

підпис

Керівник

канд. екон. наук., доцент Шепелюк В.А /
ПІБ

підпис

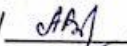
Нормоконтролер

д-р екон. наук, професор Брадул О.М /
ПІБ

підпис

Завідувачка кафедри

канд. екон. наук., доцент Адамовська В.С. /

підпис

Криворізький національний університет
Факультет економіки та управління бізнесом
Кафедра маркетингу обліку, оподаткування та публічного управління
 Перший (бакалаврський) рівень
 Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
 Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри МООВУ
 к.е.н., доцент Адамовська В.С.

AA/

« 20 » 02 2025 р.

ЗАВДАННЯ на кваліфікаційну (випускню) роботу студентки

ДРАГУНОВОЇ Анні Олександрівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Облік дебіторської заборгованості та особливості її оподаткування»

керівник роботи канд. екон. наук., доцент Шепелюк Віра Анатоліївна

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджено наказом по КНУ від «20» лютого 2025 року № 130 с

2. Строк подання студентом роботи 19.06.25

3. Вихідні дані до роботи фінансова звітність, накази, а також нормативно-правова база, що регламентує порядок обліку та оподаткування, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові статті тощо

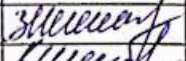
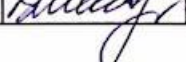
4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретичне обґрунтування особливості обліку та оподаткування дебіторської заборгованості

2. Методичні основи обліку і оподаткування дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЦГЗК»

5. Перелік графічного матеріалу 10 рисунків та 15 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	канд. екон. наук., доцент Шепелюк В.А		
Розділ 2	канд. екон. наук., доцент Шепелюк В.А		

7. Календарний план:

№ з/п	Етапи роботи	Термін виконання	Примітки
1.	Співбесіда зі студентом за тематикою роботи, видача переліку рекомендованої нормативної, інструктивної бази та учбової літератури	20.02.2025	Виконано
2.	Збір матеріалів до кваліфікаційної (випускної) роботи	24.02 - 08.03.2025	Виконано
3.	Групування та аналіз зібраного матеріалу, уточнення завдань кваліфікаційної (випускної) роботи	10.03 - 15.03.2025	Виконано
4.	Підготовка I розділу кваліфікаційної (випускної) роботи та подання його консультанту	17.03. 2025 16.04.2025	Виконано
5.	Підготовка II розділу кваліфікаційної (випускної) роботи та подання його консультанту	17.04 - 21.05.2025	Виконано
6.	Підготовка вступної частини	22.05.2025	Виконано
7.	Перевірка роботи керівником та доопрацювання роботи студентом	23.05.- 04.06.2025	Виконано
8.	Отримання відгуку керівника	16.06.2025	Виконано
9.	Попередній захист роботи	05.06.2025	Виконано
10.	Захист роботи	26.06.2025	Виконано

Дата видачі завдання «20» лютого 2025 р.

Студент

(підпис)

ДРАГУНОВА А.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

ШЕПЕЛЮК В.А.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

	стор.
ЗАВДАННЯ НА РОБОТУ	2
РЕФЕРАТ	4
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	5
ВСТУП	6
1 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ	8
1.1 Сутність дебіторської заборгованості як економічної категорії та об'єкту обліку та оподаткування	8
1.2 Критерії визнання та оцінювання дебіторської заборгованості згідно нормативно-правових документів, що регламентують порядок його обліку та оподаткування	17
2 МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ НА ПРАТ «ЦГЗК»	25
2.1 Аналіз діяльності та облікової політики ПрАТ ЦГЗК	25
2.2 Методичні аспекти ведення обліку дебіторської заборгованості на ПрАТ ЦГЗК	35
2.3 Проблемні аспекти обліку оподаткування, контролю дебіторської заборгованості та шляхи їх вирішення	51
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	68

Криворізький національний університет
Факультет економіки та управління бізнесом
Кафедра маркетингу, обліку, оподаткування та публічного управління

РЕФЕРАТ

на кваліфікаційну (випускную) роботу на тему:

«Облік дебіторської заборгованості та особливості її оподаткування»

Випускна робота: 68 сторінки, 15 таблиць, 10 рисунків, 55 джерел, 8 додатків.

Метою роботи є дослідження особливостей організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її податкового відображення на прикладі ПрАТ «ЦГЗК».

Предметом дослідження є методологічні, організаційні та податкові аспекти обліку дебіторської заборгованості.

Об'єктом дослідження виступає процес обліку дебіторської заборгованості в системі бухгалтерського обліку ПрАТ «ЦГЗК».

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції, порівняння, а також специфічні методи бухгалтерського обліку та фінансового аналізу.

На основі проведеного дослідження пропонуються гармонізація облікової політики з міжнародними стандартами фінансової звітності, зокрема МСФЗ 9, що дозволить забезпечити більш точну оцінку дебіторської заборгованості та формування резервів сумнівних боргів.

Ключові слова: аналіз, дебіторська заборгованість, замовники, контроль, облік, оподаткування, облікова політика, покупці.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

1. Бух/облік – бухгалтерський облік;
2. грн. – гривні;
3. ГЗК – гірничо-збагачувальний комбінат
4. див. – дивіться;
5. дод. – додаток;
6. Д-т – дебет;
7. ДЗ –дебіторська заборгованість
8. КМУ – Кабінет Міністрів України;
9. Коеф-т – коефіцієнт;
- 10.К-т – кредит;
- 11.МСБО – Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку;
- 12.МСФЗ –міжнародні стандарти фінансової звітності
- 13.МФУ – Міністерство фінансів України;
- 14.НП(С)БО – Національні положення (стандарт) бухгалтерського обліку;
- 15.ПрАТ –Приватне акціонерне товариство;
- 16.ПКУ – Податковий Кодекс України;
- 17.п. – пункт;
- 18.п.п. – підпункт;
- 19.р. – рік;
- 20.рах. – рахунок;
- 21.рис. – рисунок;
- 22.ст. – стаття;
- 23.тис. – тисяча.

ВСТУП

В умовах трансформації національної економіки та інтеграції України до європейського простору зростає потреба в ефективному управлінні фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання. Одним із ключових елементів, що безпосередньо впливають на фінансову стійкість підприємства, є дебіторська заборгованість. Її своєчасний облік, контроль та оподаткування дозволяють оптимізувати грошові потоки, зменшити податкові ризики та підвищити ефективність діяльності підприємства.

В економічній літературі дебіторська заборгованість розглядається як результат господарських взаємозв'язків між підприємством і його контрагентами. Значний внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів здійснили такі вітчизняні науковці, як Ф. Ф. Бутинець, М. В. Пушкар, та інші. Проте, незважаючи на глибоке опрацювання проблеми, в умовах постійних змін податкового законодавства та практики застосування НП(С)БО і МСФЗ, актуальним залишається дослідження особливостей обліку та оподаткування дебіторської заборгованості.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що значна частка дебіторської заборгованості в структурі активів підприємств створює ризики її знецінення, неповернення та додаткового податкового навантаження у разі визнання боргів безнадійними. Водночас, ефективна політика обліку таких активів дозволяє зменшити вплив негативних чинників на фінансову звітність і податкові зобов'язання підприємства.

Метою роботи є дослідження особливостей організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її податкового відображення на прикладі ПрАТ «ЦГЗК», а також виявлення напрямів удосконалення облікової політики підприємства в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

- дослідити економічну сутність дебіторської заборгованості;
- проаналізувати нормативно-правову базу, що регулює облік та

- оподаткування дебіторської заборгованості в Україні;
- охарактеризувати стан обліку дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЦГЗК»;
- виявити проблеми, пов'язані з податковим відображенням сумнівної та безнадійної заборгованості;
- запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення обліку та оподаткування дебіторської заборгованості.

Об'єктом дослідження виступає процес обліку дебіторської заборгованості в системі бухгалтерського обліку підприємства.

Предметом дослідження є методологічні, організаційні та податкові аспекти обліку дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЦГЗК».

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції, порівняння, а також специфічні методи бухгалтерського обліку та фінансового аналізу.

Інформаційну базу дослідження склали нормативно-правові акти України, зокрема Податковий кодекс України, Положення (стандарты) бухгалтерського обліку, внутрішні документи ПрАТ «ЦГЗК», а також праці вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері обліку й оподаткування.

Вибір теми зумовлений не лише її теоретичним значенням, а й практичною цінністю результатів, які можуть бути впроваджені у діяльність реального підприємства з метою підвищення ефективності фінансового управління.

1 ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI

1.1. Сутність дебіторської заборгованості як економічної категорії та об'єкту обліку

У сучасних умовах господарювання дебіторська заборгованість виступає одним із ключових елементів у системі фінансових відносин підприємства. Її виникнення є об'єктивним наслідком ведення підприємницької діяльності, що базується на принципах відстроченого платежу, комерційного кредиту, договорів поставки, виконаних робіт або наданих послуг. Економічна сутність дебіторської заборгованості полягає в наявності грошових вимог до фізичних чи юридичних осіб, що виникають унаслідок господарських операцій.

Виникнення дебіторської заборгованості пов'язане як з об'єктивними, так і з суб'єктивними чинниками. До зовнішніх факторів належать: макроекономічна нестабільність, інфляційні процеси, зміни в податковому законодавстві, кон'юнктура ринку, рівень ділової етики контрагентів. Внутрішні чинники охоплюють організацію облікової політики підприємства, ефективність контролю за розрахунками, кваліфікацію персоналу, кредитну політику тощо.

У багатьох випадках накопичення дебіторської заборгованості є наслідком стратегії розширення ринку збуту, що супроводжується наданням покупцям товарного кредиту, зниженням рівня передоплати, а також відстрочкою платежів з метою формування лояльності клієнтів.

Термін «дебіторська заборгованість» у вітчизняній та зарубіжній науково-економічній літературі розглядається неоднозначно, що зумовлено різним підходом до тлумачення її сутності — як з боку обліку, так і з позицій фінансового менеджменту та права. Виявлена різноманітність трактувань демонструє багатогранність цієї категорії, яка водночас є об'єктом бухгалтерського обліку, об'єктом управління, фінансовим активом та

податковою базою.

Так, І.М. Коренева [22] визначає дебіторську заборгованість як комплекс вимог до фізичних чи юридичних осіб з приводу оплати товарів, продукції, послуг, що відображаються у складі оборотного капіталу підприємства.

Ф.Ф. Бутинець [23] та О.В. Лишиленко [24] акцентують на сукупності грошових сум, які мають бути повернуті підприємству контрагентами на конкретну дату, підкреслюючи статичний характер цього явища.

С.Ф. Голов та В.М. Костюшенко [12] трактують дебіторську заборгованість як фінансовий актив, що виникає в результаті контрактного права однієї сторони отримати грошові кошти, що узгоджується з аналогічним зобов'язанням іншої сторони.

Інші науковці — Сопко В.В., [46] Бандурка О.М., Дубровська Є.В. [15] — розглядають дебіторську заборгованість як документально підтверджене право підприємства на отримання грошових коштів або інших активів, що виникає внаслідок господарських взаємовідносин.

У дослідженнях Крайника О.П. та Клепікової З.В. [23] увага зосереджена на відстроченому характері платежу, що фактично прирівнюється до безвідсоткового кредиту.

Окремі визначення, зокрема запропоновані Федорченком О.Т. [47] та Олійником С.О., [37] деталізують правову та облікову природу заборгованості як результату минулих операцій, що підлягають обов'язковому погашенню у майбутньому.

Варто звернути увагу на те, що в нормативних джерелах також закріплені визначення категорії. Згідно з НПСБО 10 «Дебіторська заборгованість» [36], вона трактується як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. У той час як у МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» [35] цей термін набуває розширеного змісту, позначаючи актив, що виникає внаслідок договірних відносин і забезпечує юридичне право на отримання грошових коштів.

Таким чином, аналіз підходів дозволяє узагальнити основні елементи змісту поняття:

- дебіторська заборгованість виникає внаслідок господарських відносин (операцій);
- має документальне підтвердження;
- надає підприємству право на одержання грошових коштів або інших активів;
- є об'єктом обліку та елементом активів балансу;
- може виступати інструментом управління ліквідністю.

Проаналізовані в науковій літературі підходи до трактування дебіторської заборгованості свідчать про наявність множинності дефініцій, кожна з яких висвітлює певну сторону досліджуваного явища. Увага акцентується то на її правовому та фінансовому статусі, то на функціональній ролі в обліку або зв'язку з операційною діяльністю підприємства.

Визначення, наведені у НП(С)БО 10 та МСФЗ 9, підкреслюють бухгалтерський та міжнародний підходи, але не завжди враховують управлінський аспект та економічну сутність категорії в контексті стратегічного планування. У зв'язку з цим доцільним є синтезований авторський підхід, що охоплює правову, економічну та функціональну природу дебіторської заборгованості. Отже, дебіторська заборгованість — це грошова вимога підприємства до інших осіб, яка виникає з господарських операцій та визнається фінансовим активом у бухгалтерському обліку. Таке формулювання, на нашу думку, відображає комплексний характер дебіторської заборгованості як економічної категорії, об'єкта бухгалтерського обліку та активу з управлінськими властивостями.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю неможливе без її чіткого групування за відповідними ознаками. Класифікація дебіторської заборгованості дозволяє структурувати інформацію для різних цілей: облікових, аналітичних, податкових, контрольних і управлінських. Розуміння класифікації дебіторської заборгованості має важливе значення не лише для забезпечення точного бухгалтерського обліку, а й для правильного формування фінансового результату підприємства. Чітке розмежування заборгованості за

строками погашення, ступенем ризику, джерелами виникнення та режимом оподаткування дає змогу обґрунтовано застосовувати механізми резервування, а також визначати податкові різниці відповідно до вимог ПКУ. Зокрема, безнадійна дебіторська заборгованість, яка відповідає критеріям статті 14.1.11 ПКУ[38], може бути списана з урахуванням зменшення об'єкта оподаткування податком на прибуток. Натомість помилки в класифікації можуть призвести до завищення прибутку, необґрунтованого нарахування податкових зобов'язань або до штрафних санкцій. Таким чином, класифікація дебіторської заборгованості є не лише обліковою процедурою, а й інструментом управління податковими ризиками та оптимізації фінансових результатів.

Таблиця 1.1 – Класифікація дебіторської заборгованості для цілей обліку, контролю та оподаткування

Класифікаційна ознака	Групи	Характеристика / приклад
1	2	3
За джерелами виникнення	Товарна, грошова, інша	Реалізація продукції, передоплата, інші розрахунки
За строками погашення	Поточна, довгострокова, прострочена, сумнівна, безнадійна	Формує підхід до резервування та впливає на платоспроможність
За узгодженістю з контрагентом	Підтверджена, не підтверджена	Наявність договорів, актів звірки, претензій
За економічною сутністю	Для оцінки результатів, для управлінських рішень, для контролю	Визначає мету використання інформації
За законністю виникнення	Реальна, фіктивна	Фіктивна — не підтверджена документально або визнана недійсною
За об'єктом виникнення (обліковим напрямом)	За товари, аванси, з бюджетом, з працівниками, інші	Відповідно до рахунків бухгалтерського обліку
За ступенем пов'язаності з контрагентом	Внутрішньогрупова, зовнішня	Стосується пов'язаних осіб або сторонніх організацій
За характером діяльності	Операційна, інвестиційна, інша	Дебіторка в рамках основної чи допоміжної діяльності
За терміном позовної давності	В межах строку, за межами строку	Має значення для формування резерву сумнівних боргів
За законодавчим режимом оподаткування	Оподатковувана, неоподатковувана, з відстроченим податковим ефектом	Наприклад, безнадійна заборгованість, що списується, зменшує об'єкт оподаткування

Продовження табл.1.1

1	2	3
За групуванням у фінзвітності (відповідно до МСФЗ)	Торгова дебіторська заборгованість, інша дебіторська заборгованість пов'язаних сторін, знецінена дебіторська заборгованість	Застосовується у звітах відповідно до МСФЗ 9

Представлена класифікація дебіторської заборгованості є комплексною авторською розробкою, що враховує вимоги обліку, внутрішнього контролю, податкового законодавства та міжнародних стандартів. Її застосування сприяє підвищенню достовірності звітності та ефективності управлінських і податкових рішень.

В умовах глобалізації бізнес-процесів та інтеграції України до європейського фінансового простору особливого значення набуває аналіз міжнародного досвіду обліку дебіторської заборгованості. Відмінності в регламентації, підходах до оцінювання, визнання та розкриття цієї категорії в обліку зумовлюють необхідність вивчення практик країн, де діють стандарти МСФЗ та GAAP.

Міжнародна практика обліку дебіторської заборгованості базується на вимогах МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», який регламентує порядок визнання, оцінки, класифікації та розкриття дебіторської заборгованості. Основна відмінність полягає в упередженому (прогнозованому) підході до обліку кредитного ризику, що забезпечується моделлю очікуваних кредитних збитків (ECL). Згідно з МСФЗ 9, дебіторська заборгованість визнається як фінансовий актив, що виникає в результаті контрактних відносин, коли підприємство отримує право на надходження грошових коштів. Основним критерієм визнання є наявність юридично обґрунтованого права на отримання платежу. Дебіторська заборгованість у звітності класифікується відповідно до її характеру та строків погашення — як поточна або довгострокова. Особливістю МСФЗ 9 є вимога оцінювати заборгованість за амортизованою собівартістю з урахуванням очікуваних кредитних збитків (ECL). Це забезпечує випереджувальний підхід до управління ризиками неплатежу. У звіті про

фінансовий стан (балансі) дебіторська заборгованість відображається окремо як фінансовий актив, а в примітках до звітності підприємство зобов'язане розкривати: структуру ДЗ, політику оцінки кредитного ризику, створення резервів, методи оцінки та інформацію про очікувані збитки.

У країнах ЄС, США, Канаді, Австралії діють єдині стандарти IFRS, які вимагають:

- визнання дебіторської заборгованості як фінансового активу, що оцінюється за амортизованою собівартістю;
- обов'язкового розкриття структури заборгованості за строками погашення;
- створення резерву на базі статистичних;
- відображення ризик-орієнтованої політики управління ДЗ у примітках до звітності.

У Сполучених Штатах та Канаді облік дебіторської заборгованості регулюється принципами GAAP, які загалом схожі з МСФЗ, але мають певну специфіку. Поширеним є метод Allowance Method, за якого створюється резерв під сумнівні борги, або Direct Write-Off Method, коли списання здійснюється безпосередньо після визнання боргу безнадійним. Вибір методу залежить від політики підприємства.

Відповідно до FASB, дебіторська заборгованість також класифікується як фінансовий актив, однак підхід до оцінювання менш регламентований, що надає підприємствам більшу гнучкість. У країнах ЄС діють стандарти IFRS, що є аналогом МСФЗ. Основна увага приділяється прозорості фінансової інформації, що досягається завдяки застосуванню моделі очікуваних кредитних збитків. Такі стандарти забезпечують реалістичне представлення активів компанії в балансі та знижують ризик переоцінки дебіторської заборгованості. У Німеччині, наприклад, додатково враховується податкове законодавство, яке вимагає окремого обліку для цілей оподаткування, що схоже з українською практикою. У Франції підприємства повинні обґрунтовувати методологію розрахунку резервів на основі статистичного аналізу.

Таблиця 1.2 – Основні відмінності між підходами до визнання дебіторської заборгованості

Критерій	НП(С)БО 10 (Україна)	МСФЗ 9 (IFRS)	GAAP (США)
Поняття	Сума заборгованостей дебіторів на дату	Фінансовий актив, що виникає з договору	Зобов'язання покупця сплатити кошти
Визнання	Наявність права вимоги	Визнається при виникненні контракту	Після здійснення продажу
Оцінка	Номінальна вартість, чиста реалізаційна	Амортизована собівартість, ECL	Іноді номінальна, іноді з резервом
Резерви	За правилами НП(С)БО 10	Обов'язкове формування ECL	На розсуд підприємства (Allowance Method)
Подання у звітності	Баланс (рядок), резерв у пасиві	Баланс (окремо), примітки до звітності	Баланс, пояснювальна записка
Примітки до фінзвітності	Лімітовано	Обов'язкове повне розкриття	Частково розкривається

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективний облік дебіторської заборгованості передбачає не лише технічне фіксування суми боргу, а й системне управління ризиками її неповернення. Це досягається через формування резервів на основі прогнозування, активне розкриття інформації у звітності та інтеграцію облікової політики з кредитною.

Українське законодавство поступово адаптується до міжнародних вимог, однак ще зберігає ряд обмежень і директивних норм, які унеможливають гнучке управління дебіторською заборгованістю. Зокрема, національні стандарти допускають використання лише фіксованих методів оцінювання, не передбачають детальної аналітики у примітках до звітності, що знижує інформаційну якість фінансових показників. Для українських підприємств, особливо тих, що працюють з іноземними контрагентами, важливим є адаптувати міжнародні методики. По перші застосування оцінки за ECL, а по друге поділ ДЗ за строками, формування облікової політики з урахуванням ризик-орієнтованого підходу. Вивчення міжнародного досвіду має високу практичну цінність для удосконалення вітчизняної системи обліку та звітності, формування обґрунтованих управлінських рішень, підвищення інвестиційної привабливості підприємства.

Ефективна класифікація дебіторської заборгованості забезпечує правильну побудову обліку, коректне формування звітності та достовірну оцінку фінансового стану підприємства. У різних країнах світу підходи до

класифікації заборгованості ґрунтуються на принципах МСФЗ або національних стандартах (наприклад, GAAP у США, фіскальна модель у країнах Перської затоки).

Таблиця 1.3 – Порівняння підходів до класифікації дебіторської заборгованості

Ознака класифікації	Країни ЄС (IFRS)	США (US GAAP)	ОАЕ (арабські країни, змішана модель)
Визначення	Фінансовий актив, що виникає в результаті договірних відносин з клієнтом (IFRS 9)	Сума, яку має сплатити клієнт за реалізовані товари/послуги (ASC 310)	Борг клієнта перед компанією, переважно у грошовій формі, з юридичним обґрунтуванням
Групування для побудови синтетичного обліку	Торгова дебіторка, інша дебіторка, пов'язані сторони, довгострокова дебіторка	Торгова, інші вимоги, іноді за індустріями (e.g. медичні, освітні послуги)	Торгова заборгованість, державна дебіторка, дебіторка в іноземній валюті
Групування для цілей фінансової звітності	Поточна / непоточна, в розрізі ризику, оцінена за очікуваними збитками (ECL disclosure)	Поточна / непоточна, деталі в поясненнях, розкриття політики резервування	Спрощене відображення у балансі: нерозділені групи, рідко формуються резерви

Як бачимо, європейська модель, побудована на вимогах МСФЗ 9, має найбільш системну і деталізовану класифікацію, орієнтовану на ризик-менеджмент, прогнозування втрат і аналітичну глибину у звітності. Для європейських користувачів фінансової інформації це змога отримати об'єктивне уявлення про якість активів.

Американська система (US GAAP) дотримується принципу консерватизму, акцентуючи увагу на прозорості політики резервування. Однак у порівнянні з МСФЗ 9, система є менш прогновною, оскільки зазвичай резерви формуються за історичними оцінками.

Країни ОАЕ та арабського регіону часто використовують змішану модель – із частковим застосуванням міжнародних підходів, однак з низьким рівнем деталізації у звітності. У державних компаніях спостерігається перевага фіскального обліку, а резерви, як правило, не створюються або відображаються

декларативно.

Слід зазначити, що групування ДЗ для обліку і звітності є ключовим інструментом для ефективного фінансового аналізу. Наявність чітких класифікаційних ознак дозволяє: обґрунтовано формувати резерви; контролювати структуру активів; оцінювати платоспроможність клієнтів; планувати грошові потоки. Таким чином, вивчення міжнародної практики класифікації дебіторської заборгованості вказує на необхідність адаптації української системи до підходів, що базуються на принципах управління ризиками, прогнозової оцінки та розширеного розкриття інформації у фінансовій звітності.

Отже, проведене дослідження підтвердило, що дебіторська заборгованість є складною економічною категорією, яка виконує одночасно функції фінансового активу, інструмента управління ліквідністю, бази для оподаткування та індикатора ефективності взаєморозрахунків із контрагентами. Її виникнення обумовлюється комплексом внутрішніх та зовнішніх факторів, що зумовлює необхідність системного підходу до її оцінювання та облікового відображення.

У результаті узагальнення наукових підходів було встановлено, що дефініція дебіторської заборгованості відображає не лише правову суть розрахунків, а й їх економічне та функціональне значення. Розкрито відмінності у трактуванні терміну в національному бухгалтерському обліку (НП(С)БО 10) та міжнародних стандартах (МСФЗ 9), де пріоритет надається договірним правам на майбутні економічні вигоди.

З огляду на виявлену багатофункціональність дебіторської заборгованості, запропоновано власну (авторську) класифікацію, що враховує потреби бухгалтерського обліку, податкового регулювання, внутрішнього контролю та міжнародної звітності. У розробленій автором класифікаційній моделі представлено одинадцять класифікаційних ознак, зокрема таку, як режим оподаткування, що є особливо важливою для податкової оптимізації та управлінського аналізу.

1.2 Критерії визнання та оцінювання дебіторської заборгованості згідно нормативно-правових документів, що регламентують порядок його обліку та оподаткування

У процесі ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості важливо не лише правильно її ідентифікувати, а й оцінити, визнати та відобразити у фінансовій звітності відповідно до вимог нормативно-правових актів, як національного, так і міжнародного рівня. Вибір методів оцінювання безпосередньо впливає на реалістичність фінансового результату, податкові зобов'язання та фінансову звітність підприємства.

Згідно з НПСБО 10, заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність надходження майбутніх економічних вигід у формі грошових коштів або інших активів, та може бути достовірно оцінена. Вона оцінюється:

- за первісною вартістю (на дату виникнення);
- із коригуванням на резерв сумнівних боргів, якщо існує ризик непогашення.

Таблиця 1.4 – Види оцінки дебіторської заборгованості згідно з НП(С)БО 10

№	Вид оцінки	Момент виникнення	Умови визнання
1	Первісна вартість	Реалізація продукції	Наявність передачі ризиків, контроль за активом, достовірність оцінки доходу, очікування економічної вигоди
2	Теперішня вартість майбутніх платежів	Відстрочка платежу	Різниця між номінальною та справедливою вартістю визнається доходом; оцінюється як дисконтовані платежі
3	Чиста реалізаційна вартість	На дату складання звітності	Зменшується на величину резерву сумнівних боргів

Визначена оцінки у національному стандарті дозволяє відображати дебіторську заборгованість у реалістичній вартості, з урахуванням очікуваних втрат.

МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» трактує дебіторську заборгованість як фінансовий актив, що класифікується відповідно до моделі управління активами та характеристик грошових потоків. Оцінка проводиться:

- за амортизованою собівартістю (із використанням методу ефективної ставки відсотка);
- із урахуванням моделі очікуваних кредитних збитків, яка зобов'язує формувати резерв на підставі прогнозу неповернення.

Податковий кодекс України (ст.14.1.11, 139.2 ПКУ) передбачає визнання безнадійної заборгованості, яка може зменшити об'єкт оподаткування за умови:

- спливу строку позовної давності;
- документального підтвердження неплатоспроможності дебітора;
- наявності рішення суду або виконавчого листа про стягнення.

Таким чином, визнання заборгованості у податковому обліку має суворі юридичні критерії і не завжди збігається з підходами бухгалтерського обліку.

Аналіз чинної нормативної бази вказує на суттєві відмінності між національними та міжнародними стандартами у підходах до визнання та оцінювання дебіторської заборгованості. Ці розбіжності охоплюють як формальні критерії визнання активу, так і механізми оцінювання кредитного ризику, що, своєю чергою, впливає на структуру активів балансу та фінансові результати підприємства.

Таблиця 1.5 – Порівняння підходів до обліку дебіторської заборгованості за НП(С)БО 10 та МСФЗ 9

Критерій	НП(С)БО 10	МСФЗ 9
Визнання	За наявності ймовірності економічної вигоди та достовірної оцінки	За наявності контрактного права на отримання грошових коштів
Первісна оцінка	За номінальною (договірною) вартістю	За амортизованою собівартістю з дисконтуванням
Подальша оцінка	З урахуванням резерву сумнівних боргів	З урахуванням очікуваних кредитних збитків (ECL model)
Критерії створення резерву	Якщо є ризик неповернення	Обов'язково, незалежно від наявності ознак дефолту
Підхід до знецінення	Фактичне настання події	Очікувана оцінка втрат на основі прогнозу
Формування резерву	Метод абсолютної або сумнівної заборгованості	Спрощена або загальна модель очікуваних збитків
Вплив на фінансовий результат	Формує витрати періоду	Впливає через оцінку майбутніх втрат

Згідно з НП(С)БО 10, дебіторська заборгованість визнається активом за умови наявності ймовірності отримання економічної вигоди та можливості достовірної оцінки її суми. Первісне визнання здійснюється за номінальною (договірною) вартістю, а подальше коригування проводиться через створення резерву сумнівних боргів, який визнається витратами періоду. Формування резерву допускається лише у разі виявлення ризику неповернення, що передбачає реактивний підхід до обліку кредитного ризику.

Натомість МСФЗ 9 передбачає значно більш прогностичний підхід. Згідно з концепцією очікуваних кредитних збитків, дебіторська заборгованість оцінюється за амортизованою собівартістю, із застосуванням ефективної ставки відсотка. Резерв формується навіть у разі відсутності ознак дефолту, що дозволяє завчасно врахувати потенційні втрати. Таким чином, підхід МСФЗ спрямований на зниження ризиків переоцінки активів, забезпечуючи більш консервативне та достовірне відображення фінансового стану підприємства.

Важливо підкреслити, що використання різних стандартів може призвести до істотних розбіжностей у визначенні фінансового результату. Згідно з НП(С)БО, прибуток може бути тимчасово завищеним через відсутність резервів у ранніх періодах, у той час як МСФЗ формує більш реалістичну картину з урахуванням потенційних ризиків.

Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародні стандарти є більш ризик-орієнтованими, оскільки враховують не лише фактичні збитки, а й прогнозовані знецінення активів, що підвищує якість фінансової звітності для користувачів.

Фінансова звітність як кінцевий результат облікового процесу повинна відображати дебіторську заборгованість достовірно, повно і у відповідності до застосовуваних стандартів. Залежно від того, чи підприємство застосовує НП(С)БО) або МСФЗ, порядок відображення дебіторської заборгованості має істотні відмінності. Згідно НПСБО , дебіторська заборгованість розкривається у формі №1 «Звіт про фінансовий стан» у складі оборотних активів. Деталізація залежить від виду заборгованості: за продукцію, з бюджетом, з підзвітними

особами тощо. Резерв сумнівних боргів формується через накопичення витрат і відображається у складі інші операційні витрати.

Натомість у звітності за МСФЗ, зокрема відповідно до МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», дебіторська заборгованість поділяється на:

- торгіву,
- іншу,
- пов'язаних сторін ,
- знецінену.

Окремо розкривається інформація про резерв очікуваних кредитних збитків, методи оцінки ризику, а також структуру ДЗ за строками погашення, що суттєво розширює аналітичні можливості для користувачів звітності. У таблиці 1.6 наведена інформація про основні відмінності у підходах до відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності

Таблиця 1.6 – Основні відмінності у підходах до відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності

Показник	НП(С)БО	МСФЗ
Основна форма	Баланс (форма №1), Примітки до фінансової звітності	Баланс, Примітки (IFRS Disclosure), Звіт про фінансовий стан
Структура відображення	Поточна / довгострокова; розподіл за видами заборгованості	Торгова / інша / пов'язані сторони / знецінена
Відображення резерву	Резерв сумнівних боргів (окремим рядком або зменшенням дебіторки)	Очікувані кредитні збитки (ECL) у складі коригування дебіторської суми
Джерело для розкриття	Пояснення до звітності, деталізація за НП(С)БО 10	МСФЗ 7, МСФЗ 9; розкриття ризиків, політик, структури активів
Акцент при розкритті	Вартість і наявність сумнівності	Ризики, строковість, оцінка втрат, політика управління кредитами

Підхід МСФЗ до розкриття дебіторської заборгованості є глибшим, ризик-орієнтованим та аналітично зваженим, що дозволяє користувачам оцінити не лише суму, але й якість та ймовірність її погашення. Вітчизняні стандарти орієнтовані на факт господарської операції, тоді як міжнародні — на фінансову

сутність та ризики.

У процесі бухгалтерського обліку ДЗ важливим аспектом є формування резерву сумнівних боргів (РСБ). Резерв сумнівних боргів є інструментом, що забезпечує реалістичність оцінки активів, знижує ризик завищення прибутку та виконує роль захисного буфера при настанні неплатоспроможності контрагентів.

Визначення «сумнівної» дебіторської заборгованості не регламентується чітко в жодному нормативному акті. Це поняття базується на професійних судженнях бухгалтера та аналізі платоспроможності боржника. На відміну від цього, безнадійна заборгованість має чітко визначені ознаки відповідно до ст. 14.1.11 ПКУ, що значно спрощує її документальне визнання.

Згідно з НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», підприємство формує резерв сумнівних боргів, якщо існує ризик неповернення заборгованості. Порядок передбачає використання оцінних суджень бухгалтера й аналізу платоспроможності дебіторів. Для формування резерву існує два метод

Таблиця 1.7 – Методи формування резерву сумнівних боргів згідно НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»

Метод	Суть	Доцільність застосування
Абсолютна сума сумнівної заборгованості	Аналіз конкретних боржників, виявлення несплати	Рекомендовано для невеликої кількості дебіторів; високий рівень точності, але трудомісткий
Коефіцієнт сумнівності	Розрахунок на основі питомої ваги списань, доходів або строків непогашення	Ефективний для великих обсягів ДЗ ; простіший у застосуванні; передбачає стандартизовану оцінку ризику

Резерв формується за рахунок витрат звітного періоду, зменшує балансову вартість ДЗ та впливає на фінансовий результат. Варто зазначити, що мікропідприємства, непідприємницькі товариства та суб'єкти зі спрощеним обліком звільнені від обов'язку формування резерву (відповідно до п. 2 НП(С)БО 25).

МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» запроваджує модель очікуваних кредитних збитків, яка передбачає створення резерву навіть за активами, що не мають ознак знецінення.

МСФЗ 9 поділяє активи на три стадії:

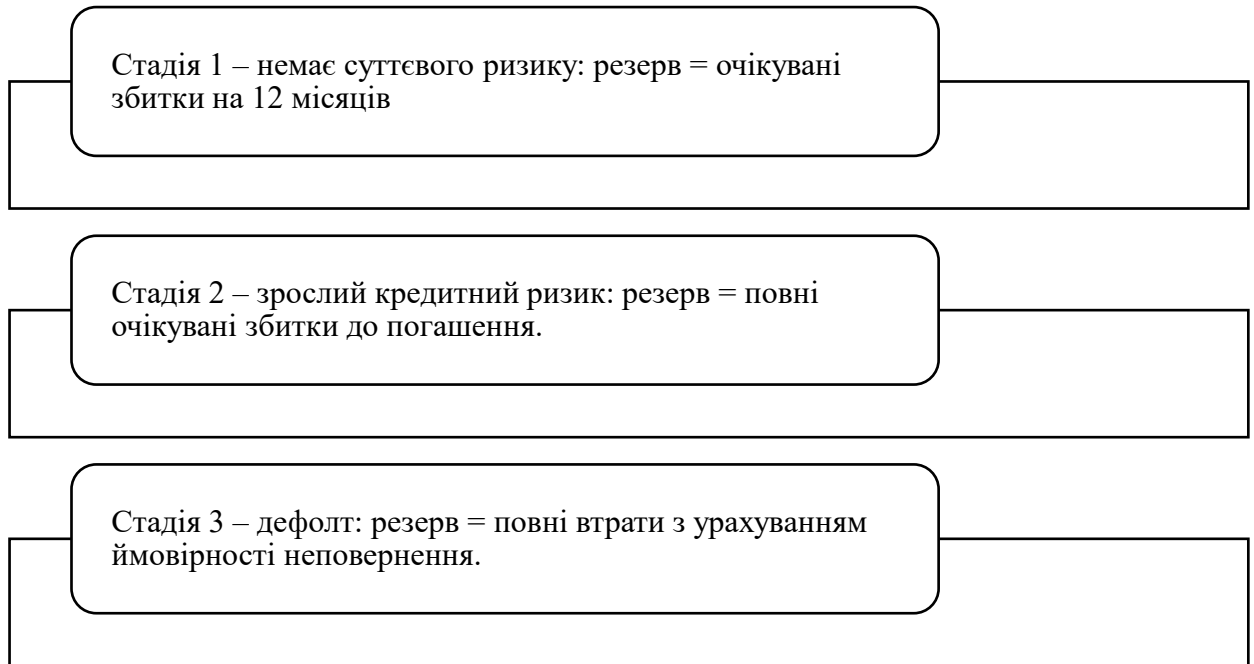

Рисунок 1.1. –Стадії формування резервів відповідно до МСФЗ 9

Формування резервів здійснюється за прогностичними моделями (наприклад, $PD \times LGD \times EAD$), базується на статистичних даних, аналітиці ризиків, прогнозах макроекономічної ситуації.

Підхід НП(С)БО орієнтований на факт настання ризику, що створює часові розриви у визнанні збитків. Натомість МСФЗ 9 дозволяє завчасно і гнучке реагувати на зміни кредитного ризику, забезпечуючи більш точну оцінку активів і меншу волатильність прибутку. Волатильність прибутку (англ. Earnings Volatility) - це показник, який характеризує ступінь коливань прибутків компанії протягом певного періоду часу. Вона відображає, наскільки стабільними або ж нестабільними є прибутки підприємства. Висока волатильність прибутків вказує на те, що прибутки компанії можуть різко змінюватися, що може бути показником більшого ризику для інвесторів.

У системі оподаткування податком на прибуток формування резервів сумнівних боргів не завжди зменшує об'єкт оподаткування, оскільки критерії бухгалтерського та податкового обліку істотно відрізняються.

Згідно з Податковим кодексом України (п. 139.2 ПКУ), платники податку, які не коригують фінансовий результат на податкові різниці, можуть

враховувати резерв сумнівних боргів лише в межах бухгалтерського обліку, без зменшення об'єкта оподаткування. Натомість для підприємств, які застосовують податкові різниці, ПКУ передбачає обмеження: зменшення фінансового результату можливе лише у разі:

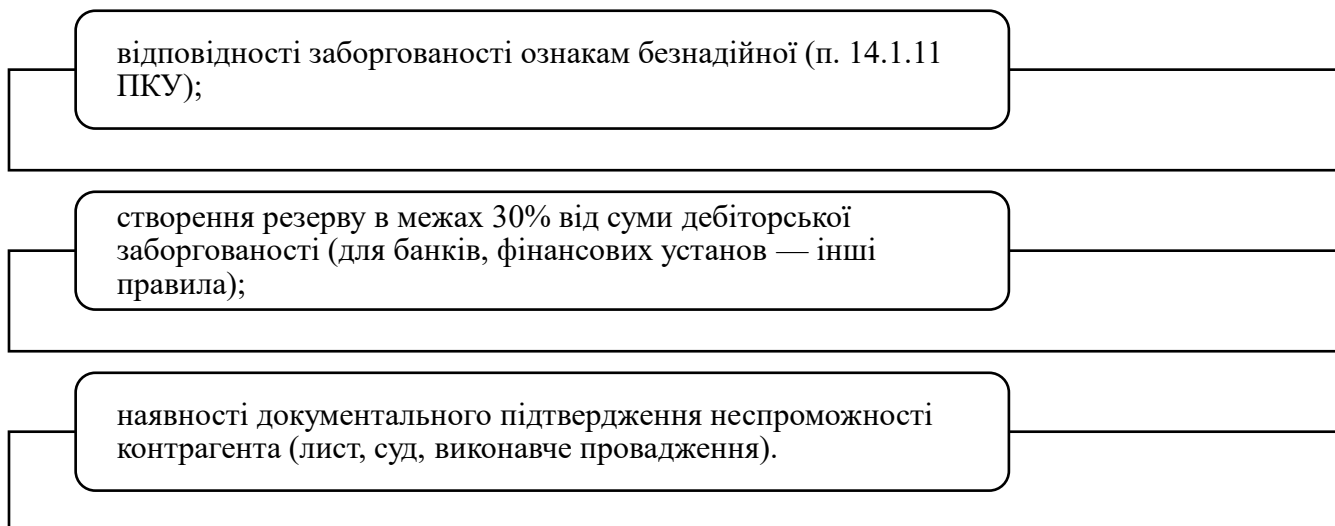

Рисунок 1.2. – Обмеження до корегування фінансового результату згідно ПКУ

Таким чином, формування резерву за НП(С)БО чи МСФЗ саме по собі не гарантує зменшення податкового навантаження. Лише за дотримання чітко встановлених критеріїв ПКУ витрати можуть бути враховані для зменшення бази оподаткування.

У ході теоретичного дослідження було здійснено системний аналіз економічної сутності дебіторської заборгованості як об'єкта бухгалтерського обліку та елемента оподаткування. Встановлено, що ДЗ є фінансовим активом, пов'язаним із майбутнім надходженням економічних вигід, оцінка й облік якого потребують не лише технічного, а й аналітичного підходу з урахуванням кредитного ризику.

Класифікація дебіторської заборгованості має ключове значення для правильного формування облікових реєстрів, розкриття у фінансовій звітності та побудови політики управління дебіторкою. Запропоновано авторську класифікацію, що узгоджується з вимогами НП(С)БО, МСФЗ та податкового законодавства, а також містить додаткові аналітичні ознаки, включаючи вплив на оподаткування.

Узагальнення зарубіжного досвіду (ЄС, США, ОАЕ) засвідчило, що

сучасні стандарти, зокрема МСФЗ 9, орієнтовані на прогнозування збитків і управління ризиками. Модель очікуваних кредитних збитків (ECL) забезпечує більш обґрунтовану оцінку ДЗ порівняно з реактивним підходом, що домінує у національній практиці.

Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність гармонізації вітчизняної методики обліку дебіторської заборгованості з міжнародними підходами для забезпечення її об'єктивного відображення та податкової нейтральності.

2 МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ НА ПРАТ «ЦГЗК»

2.1 Аналіз діяльності та облікової політики ПрАТ ЦГЗК

Приватне акціонерне товариство «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» (далі – ПрАТ «ЦГЗК») має глибоке історичне коріння, пов’язане з перетворенням державного підприємства у приватну компанію. Його правонаступником є державне підприємство «Центральний державний гірничо-збагачувальний комбінат», що відповідно до Наказу Фонду державного майна України №89-АТ від 26.12.1996 року та згідно з Указом Президента України №699/94 від 26.11.1994 року, було приватизоване у порядку, визначеному Законом України «Про приватизацію державного майна».

Офіційною датою державної реєстрації ПрАТ «ЦГЗК» вважається 17 січня 1997 року. Упродовж наступних десятиліть підприємство пройшло шлях модернізації, структурної трансформації та інтеграції до великого корпоративного холдингу «Metinvest», що визначає стратегічну політику компанії.

Група Metinvest є одним із провідних корпоративних об’єднань в Україні та Центрально-Східній Європі, що об’єднує підприємства гірничо-металургійного комплексу. Її роль у функціонуванні Приватного акціонерного товариства «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» (ПрАТ «ЦГЗК») є визначальною, оскільки саме ця структура виконує функції стратегічного власника, координатора та інституціонального інвестора.

Юридичним центром Групи Metinvest є компанія Metinvest B.V., зареєстрована в Королівстві Нідерланди (реєстраційний номер 24321697). Група функціонує на засадах вертикальної інтеграції, охоплюючи всі етапи створення вартості у сфері чорної металургії — від видобутку сировини до виробництва кінцевого продукту та його збуту на глобальних ринках.

Корпоративна структура групи включає три функціональні рівні:

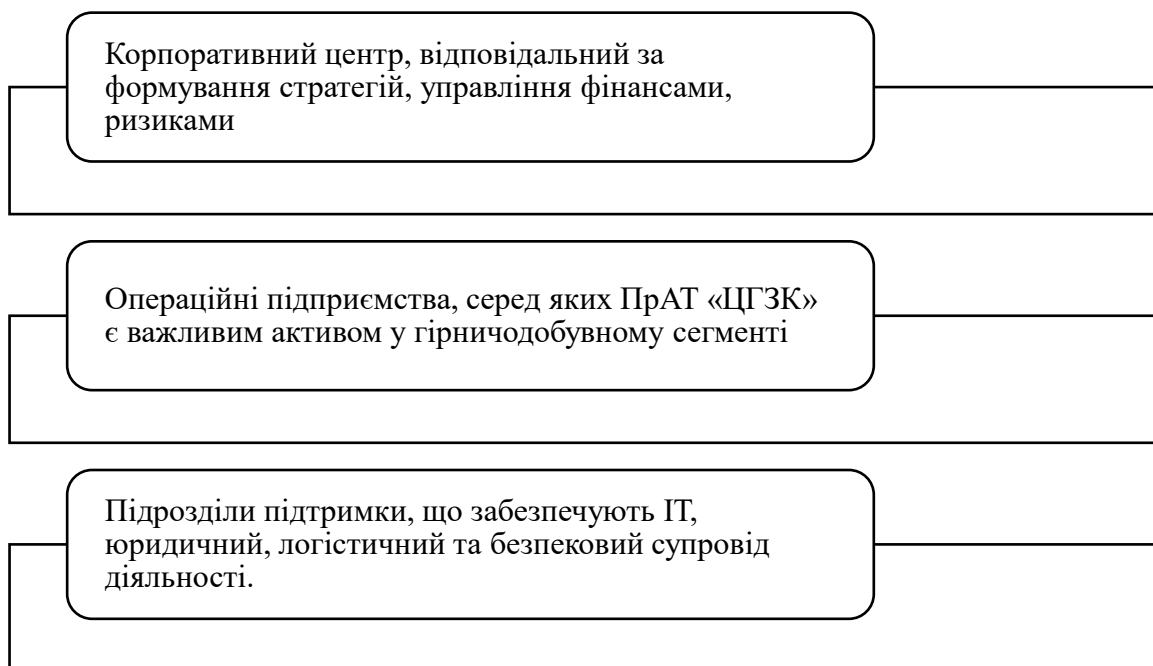

Рисунок 2.1. – Корпоративна структура групи MetInvest

Метінвест реалізує повний виробничий ланцюг у двох основних напрямках: гірничодобувному та металургійному. До гірничого сегменту відносяться гірничо-збагачувальні комбінати (ЦГЗК, Північний ГЗК, Інгулецький ГЗК), а також вугільні шахти та збагачувальні фабрики. Металургійний кластер представлено підприємствами, що спеціалізуються на виплавці сталі, прокаті, виробництві трубної продукції та феросплавів.

Окрім виробництва, група здійснює:

- експортно-імпортні операції через власну глобальну мережу торгових представництв;
- інвестиційні проєкти у сфері екологізації, цифровізації та енергоефективності;
- логістичне обслуговування через термінали, порти та залізничні активи.

Група Metinvest виступає прикладом ефективної моделі інтегрованого промислового холдингу, що забезпечує економічну ефективність, регіональну стабільність та глобальну конкурентоспроможність української металургії. В умовах масштабних викликів, спричинених збройною агресією та глобальними економічними змінами, компанія демонструє високий рівень адаптивності,

соціальної відповідальності та стратегічної гнучкості. У цьому контексті, роль ПрАТ «ЦГЗК» як ресурсоутворюючої складової є ключовою для забезпечення сталого функціонування всієї групи.

ЦГЗК функціонує як приватне акціонерне товариство, організаційно-правова форма якого дозволяє гнучке управління та оперативне прийняття управлінських рішень. Згідно з чинною редакцією статуту, товариство має однорівневу структуру управління, де органами управління є Загальні збори акціонерів і Рада директорів. (дод. А) Особливістю корпоративної структури є участь материнської компанії – Metinvest (Нідерланди), що прямо чи опосередковано володіє більш ніж 50% корпоративних прав.

Інституційна приналежність ПрАТ «ЦГЗК» до Групи Metinvest є визначальною з точки зору:

- стратегічного управління;
- централізованого планування фінансів і закупівель;
- доступу до спільної ринкової інфраструктури;
- залучення інвестиційних ресурсів на модернізацію виробництва.

Приналежність забезпечує високий рівень стійкості, ринкової адаптивності та конкурентоспроможності ЦГЗК, а також визначає його як невід'ємну складову цілісної бізнес-системи.

ПрАТ «ЦГЗК» у межах цієї структури виконує роль стратегічного постачальника сировини для металургійних підприємств групи. Така модель вертикальної інтеграції дозволяє зменшувати трансакційні витрати, знижувати ризики постачання та формувати внутрішні ціноутворювальні механізми.

Відповідно до КВЕД, основним видом діяльності ПрАТ «ЦГЗК» є добування залізних руд. Підприємство має повний технологічний цикл — від видобутку руди до виробництва залізорудних окатків — готової продукції для металургійної галузі. Це є ключовим чинником його інтеграції в ланцюг створення доданої вартості на рівні гірничо-металургійного комплексу України.

Організаційна структура ПрАТ «ЦГЗК» складається з 21 структурного підрозділу, до яких належать:

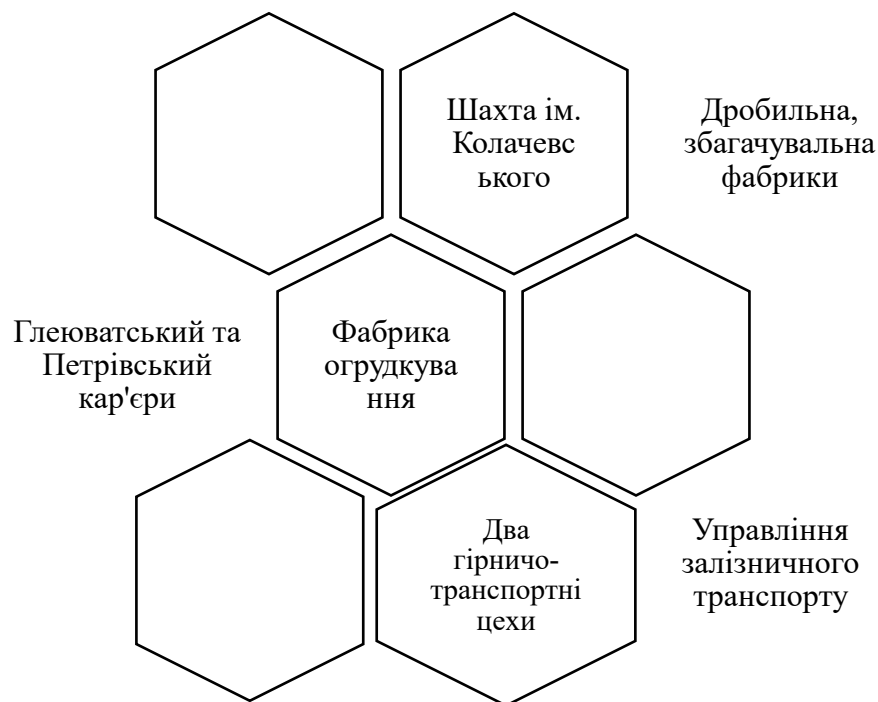

Рисунок 2.2. –Основна виробнича структура ПрАТ ЦГЗК

Управління підприємством здійснюють також функціональні дирекції: з виробництва, технологій, якості, капітального будівництва, фінансів, охорони праці, ІТ, логістики тощо. Така структура свідчить про високий рівень спеціалізації та комплексності бізнес- процесів підприємства .

ПрАТ «ЦГЗК» спеціалізується на видобутку та збагаченні залізної руди, що є основною сировиною для металургійної промисловості. Завдяки повному циклу — від видобутку до виробництва залізорудних окатків — підприємство поставляє високоякісну продукцію, яка є затребуваною як на внутрішньому ринку України, так і на зовнішніх ринках.

Продукція комбінату включає:

- залізорудний концентрат;
- окатки для доменного виробництва (діаметром 10–16 мм);
- сирі руди з кар'єрів та шахти.

Якість продукції контролюється на всіх етапах виробничого процесу, що забезпечує її високу конкурентоспроможність та відповідність міжнародним стандартам (ISO, EN).

Комбінат працює в умовах зовнішньоекономічної орієнтації, реалізуючи

свою продукцію як на внутрішньому ринку України, так і на експорт.

Основні ринки збуту :

1. Україна (передусім металургійні комбінати Групи «Метінвест» — ПАТ «Азовсталь», ПАТ «Запоріжсталь», ММК ім. Ілліча — до повномасштабного вторгнення рф);
2. Європейський Союз (Італія, Польща, Чехія, Німеччина);
3. Туреччина;
4. Китай, Корея;
5. Північна Африка та Близький Схід.

У 2022 році зовнішньоекономічна діяльність підприємства зазнала суттєвих змін через повномасштабне вторгнення рф, окупацію портів на Азовському узбережжі та руйнування транспортної інфраструктури.

У відповідь на нові виклики ПрАТ «ЦГЗК» переорієнтував експортні потоки на західні залізничні переходи через Львівську, Волинську та Закарпатську області. Збільшив використання сухопутної логістики та перевалки у портах ЄС (Констанца, Гданськ, Клайпеда). За рахунок цього зменшив частку морських поставок через Чорноморські порти України, враховуючи їхню нестабільність і ризики. Дані заходи дозволили зберегти мінімальний обсяг експорту, попри суттєве скорочення виробництва та високі логістичні витрати.

На основі фінансової звітності (дод. Б, В, Г,Д) проведемо аналіз діяльності підприємства за 2020-2022 рр., дані отримані з офіційного сайту підприємства. У додатку Е узагальнені дані за аналізуємий період по підприємству.

Аналіз економічних показників діяльності ПрАТ «ЦГЗК» у динаміці 2020–2022 рр. (дод. Е) дозволяє сформулювати низку концептуальних висновків. Висновки ґрунтуються на об'єктивних змінах у виробничо-фінансовому середовищі, макроекономічній кон'юктурі та зовнішньополітичних обставинах.

Екстенсивне зростання фінансових результатів у 2021 році є наслідком сприятливої зовнішньоекономічної кон'юктури, зокрема високих цін на

залізорудну сировину на світових ринках. Це зумовило зростання виручки на 81,2 % та збільшення чистого прибутку у 6,9 раза порівняно з 2020 роком, що свідчить про високу еластичність фінансових результатів підприємства до глобального попиту на продукцію.

У 2022 році спостерігалось різке погіршення фінансово-економічного стану підприємства, що проявилось у зниженні виручки на 36,3 % та скороченні чистого прибутку на 76,2 %. Основними факторами цього зниження були воєнні дії на території України, знищення логістичних ланцюгів, зменшення обсягів реалізації та підвищення витрат на виробництво. Утім, збереження позитивного рівня рентабельності (21,8 %) засвідчує наявність внутрішніх резервів стійкості та адаптивності.

Динаміка собівартості реалізованої продукції характеризується її стабільним зростанням протягом аналізованого періоду (на 10,5 % у 2021 р. і на 5,3 % у 2022 р.), що свідчить про інфляційні процеси, зростання витрат на енергоресурси та транспорт, а також вплив мобілізаційних витрат у воєнний період.

Скорочення середньоспискової чисельності персоналу на 9,9 % упродовж 2020–2022 років та зменшення фонду оплати праці у 2022 році на 18,1 % є індикаторами антикризової політики оптимізації витрат. Разом із тим, зниження середньої заробітної плати на 11,7 % у 2022 р. вказує на зменшення соціальної складової фінансової стратегії підприємства.

Динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги свідчить про зміну характеру платіжної дисципліни: у 2021 р. спостерігалось її покращення (зменшення дебіторської заборгованості на 52,4 %), тоді як у 2022 р. виникли ознаки її порушення (зростання дебіторської заборгованості на 176 % та кредиторської — на 46,5 %), що потенційно загрожує порушенням ліквідності.

Узагальнюючи результати аналізу, слід зазначити, що підприємство характеризується високим рівнем ринкової залежності, валютної чутливості та зовнішньополітичної вразливості. Разом із тим, навіть за умов масштабної

кризи підприємству вдалося зберегти виробничу стабільність, позитивну динаміку собівартості та обмежити втрати за основними фінансовими показниками, що є свідченням ефективного управління та адаптивної моделі функціонування в умовах високої турбулентності.

Проаналізуємо фінансовий стан підприємства за 2020-2022рр, розрахувавши коефіцієнт загальної ліквідності (КЗЛ), коефіцієнт швидкої ліквідності (КШЛ), коефіцієнт абсолютної ліквідності (КАЛ), коефіцієнт автономії (КА), коефіцієнт фінансової стійкості (КФС).

Таблиця 2.1. – Аналіз ліквідності та платоспроможності ПрАТ «ЦГЗК» за 2020–2022 роки

Показник	2020	2021	2022	Абс. відх. (2021/2020)	Абс. відх. (2022/2021)	Відносьн, % (2021/2020)	Відносьн, % (2022/2021)
КЗЛ	2,10	2,27	2,16	+0,17	-0,11	+8,1%	-4,8%
КШЛ	1,77	1,91	1,74	+0,14	-0,17	+7,9%	-8,9%
КАЛ	0,012	0,00997	0,051	-0,002	+0,041	-16,9%	+411,3%
КА	0,636	0,713	0,678	+0,077	-0,035	+12,1%	-4,9%
КФС	0,759	0,839	0,809	+0,080	-0,030	+10,5%	-3,6%

На основі проведеного аналізу можна сформулювати такі висновки. Загальний рівень ліквідності підприємства перебуває на стабільно високому рівні. Коефіцієнт загальної ліквідності протягом 2020–2022 рр. залишався в межах 2,1–2,3, що значно перевищує нормативне значення (1,5), а отже, підприємство має достатньо обігових активів для покриття своїх поточних зобов'язань.

Коефіцієнт швидкої ліквідності зберігав стійкий рівень ($\approx 1,74$ – $1,91$), демонструючи наявність значного обсягу ліквідних активів (крім запасів) для забезпечення поточних платежів. Незначне зниження у 2022 р. пов'язане з дисбалансом між зростанням запасів і поточних зобов'язань на фоні перебудови

логістичних ланцюгів у воєнний період.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності у 2020–2021 роках був критично низьким (менше 1 %), що вказувало на дефіцит грошових коштів для негайного покриття поточних зобов'язань. Лише у 2022 році спостерігається суттєве зростання показника до 5,1 %, що може бути результатом цільового акумулювання ліквідності в умовах високої невизначеності.

Показник автономії (частка власного капіталу у структурі активів) зріс у 2021 році до 71,3 %, що свідчить про високий рівень фінансової незалежності. Проте у 2022 році він дещо знизився (до 67,8 %) унаслідок збільшення довгострокових та поточних зобов'язань, що є типовим для періоду активного антикризового фінансування.

Коефіцієнт фінансової стійкості, який поєднує власний капітал та довгострокові зобов'язання, залишався на рівні понад 80 % у 2021–2022 роках, підтверджуючи стійкість джерел фінансування активів підприємства та здатність витримувати зовнішні шоки.

Упродовж 2020–2022 рр. ПрАТ «ЦГЗК» продемонструвало високу здатність підтримувати ліквідність і платоспроможність навіть в умовах системних криз. Структура балансу підприємства характеризується домінуванням власного капіталу, достатнім обсягом оборотних активів та зростаючою грошовою подушкою в 2022 році. Це свідчить про ефективну фінансову політику та наявність стратегічного запасу міцності, що є вирішальним фактором для забезпечення довгострокової фінансової стабільності та адаптації до умов воєнного стану.

ПрАТ «ЦГЗК» у своїй діяльності застосовує облікову політику (дод. Ж) відповідно до МСФЗ, що забезпечує прозорість та порівнюваність фінансової інформації на міжнародному рівні. Підготовка фінансової звітності вимагає від керівництва застосування професійного судження, здійснення бухгалтерських оцінок та формулювання припущень.

Основні принципи облікової політики застосовувалися послідовно протягом звітних періодів, якщо не зазначено інше. Це важливо з точки зору

забезпечення принципу послідовності обліку (МСБО 8), що дозволяє зберігати цілісність звітності та аналітичну цінність для користувачів.

У контексті дебіторської заборгованості ПрАТ «ЦГЗК» дотримується вимог МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», застосовуючи модель очікуваних кредитних збитків (Expected Credit Loss – ECL). Основні положення:

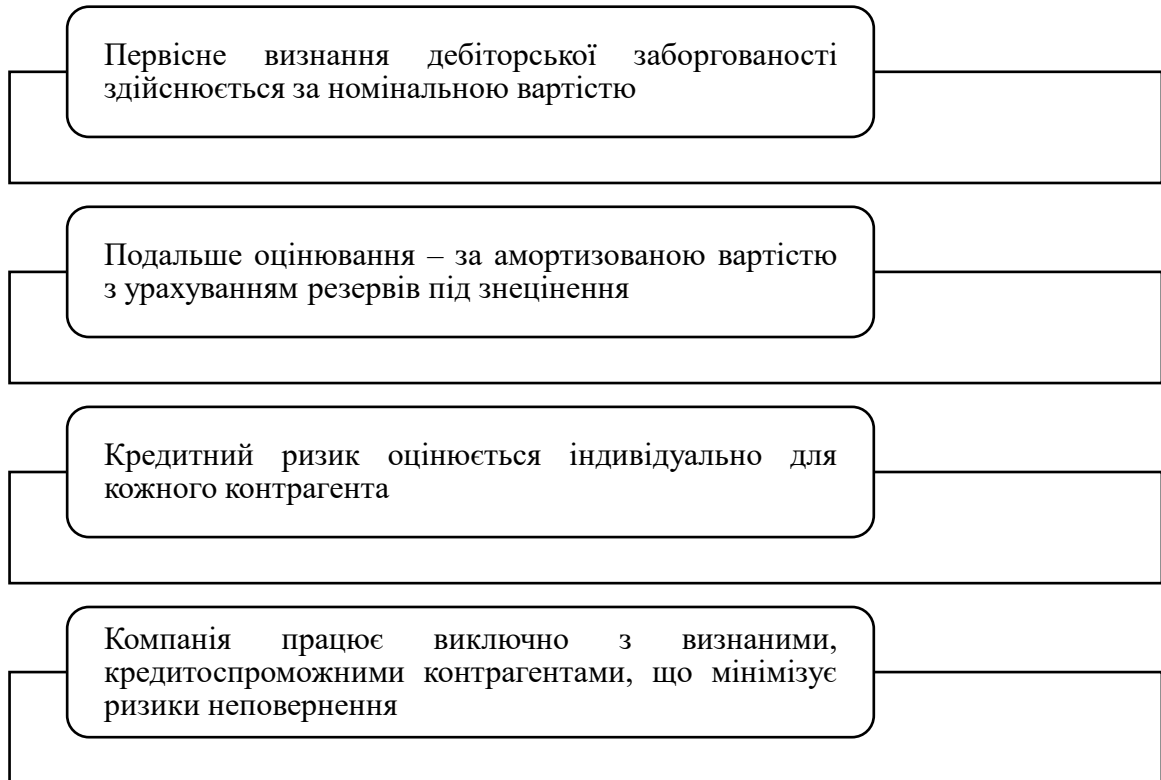

Рисунок 2.3. – Основні положення в обліковій політики ПрАТ ЦГЗК до обліку дебіторської заборгованості

Згідно з обліковою політикою, ПрАТ «ЦГЗК» класифікує ДЗ як фінансовий актив, що обліковується за амортизованою вартістю із застосуванням моделі очікуваних кредитних збитків відповідно до МСФЗ 9.

Ключові принципи:

- резерв формується не лише за фактами прострочення, а й на основі прогнозованих втрат, які можуть виникнути в майбутньому.
- підприємство застосовує спрощений підхід (simplified approach) для торгової дебіторської заборгованості.

Етапи оцінки резервів (модель ECL) наведені на рис. 2.4.

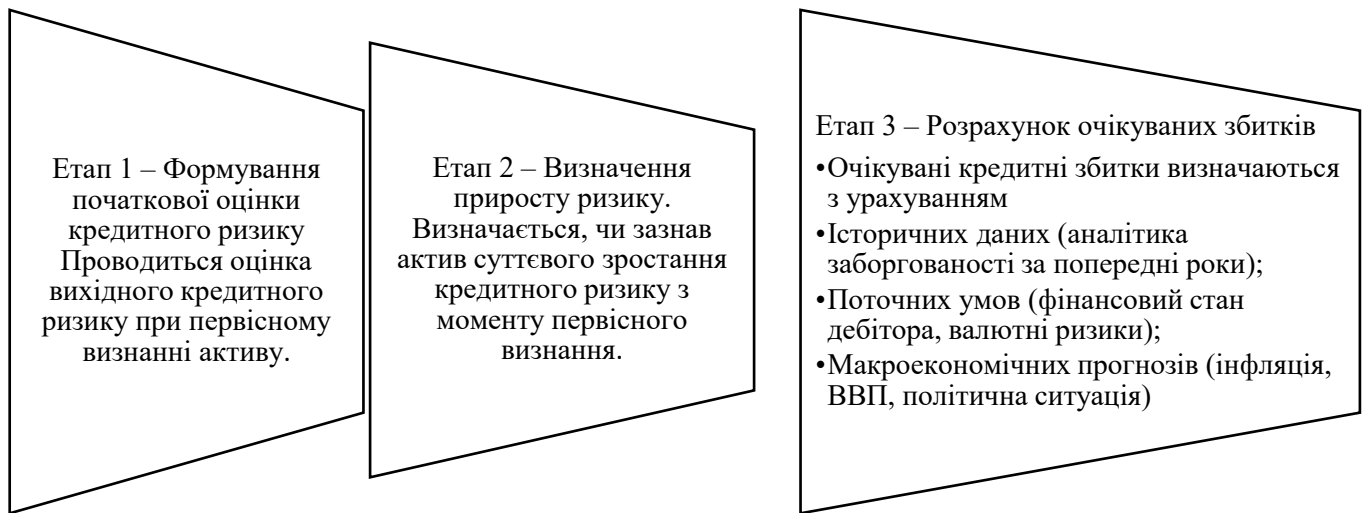

Рисунок 2.4. – Етапи оцінки резервів відповідно до МСФЗ 9

В практики оцінки в ПрАТ «ЦГЗК» резерви визначаються окремо за кожною угодою, за необхідності — групуються за ознаками схожого кредитного ризику. У 2022 році ПрАТ «ЦГЗК» визнав резерви під знецінення у значному обсязі, що пояснюється зростанням фінансової турбулентності, ризиками неплатежів та воєнним станом. Для спрощення — використовуються коефіцієнти очікуваних збитків залежно від строку прострочення, табл.

Таблиця 2.2. –Класифікація терміну простроченої дебіторської заборгованості

Строк прострочення	Базовий коефіцієнт резервування
До 30 днів	0–2 %
31–90 днів	5–15 %
Понад 90 днів	25–100 %

Отже, дослідження облікової політики підприємство показав, що методи оцінки резервів, які застосовує ПрАТ «ЦГЗК», повністю відповідають міжнародним стандартам обліку, зокрема вимогам МСФЗ 9. Модель очікуваних кредитних збитків, що ґрунтується на прогнозному підході, дозволяє гнучку та обґрунтовано формувати резерви з урахуванням як історичних даних, так і очікуваних змін економічного середовища. Використання спрощеного підходу для торгової дебіторської заборгованості дає змогу забезпечити оперативність у розрахунках резервів, що важливо для великих промислових підприємств із великим обсягом операцій. Динаміка резервів у 2022 році демонструє

посилення кредитного ризику внаслідок збройного конфлікту в Україні. Це потребувало від підприємства актуалізації коефіцієнтів і підвищення гнучкості облікової політики.

На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що ПрАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» є стабільно функціонуючим підприємством стратегічної важливості у складі вертикально інтегрованої Групи Метінвест. У 2020–2022 роках підприємство демонструвало гнучкість у реагуванні на виклики зовнішнього середовища, зокрема у 2022 році — в умовах воєнного стану. Фінансові показники засвідчують високий рівень ліквідності, платоспроможності та рентабельності, попри часткову втрату експортних ринків і збільшення витрат.

Облікова політика ПрАТ «ЦГЗК» побудована на засадах Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), зокрема МСФЗ 9, МСБО 2 та МСБО 8. Особливу увагу приділено управлінню дебіторською заборгованістю, де застосовується модель очікуваних кредитних збитків. Підприємство демонструє високу якість фінансового обліку, послідовність у застосуванні методології та відповідність принципам прозорості й порівнюваності.

Загалом, ПрАТ «ЦГЗК» можна охарактеризувати як фінансово стійкий суб'єкт господарювання з ефективною системою управління обліковою політикою, що забезпечує адекватне відображення реального економічного стану та сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських рішень.

2.2 Методичні аспекти ведення обліку дебіторської заборгованості на ПрАТ ЦГЗК

Приватне акціонерне товариство «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» є одним із провідних підприємств гірничо-металургійного комплексу України, що спеціалізується на видобутку та збагаченні залізорудної сировини. Підприємство здійснює діяльність у складі вертикально-інтегрованої компанії Metinvest і спеціалізується на видобутку залізної руди, її збагаченні та

постачанні залізорудного концентрату і агломерату на внутрішній та зовнішній ринки. Промисловий масштаб діяльності, велика кількість контрагентів,, специфіка технологічного циклу та циклічність реалізації продукції зумовлюють потребу в ретельному організаційно-методичному підході до ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Фінансово-господарська діяльність ПрАТ «ЦГЗК» характеризується значною концентрацією дебіторської заборгованості, яка формується внаслідок реалізації продукції на умовах відстроченого платежу. Саме специфіка виробничо-збутового процесу, інституційна структура групи компаній та участь у зовнішньоекономічній діяльності визначають особливі вимоги до організації облікової системи дебіторської заборгованості. На ПрАТ «ЦГЗК» дебіторська заборгованість утворюється, як правило, внаслідок реалізації готової продукції (концентрату, агломерату) на умовах відстрочення платежу. Основні операції, які впливають на обсяг та структуру ДЗ , включають, рис. 2.5. Окрему групу становлять розрахунки з дочірніми та асоційованими компаніями, де формуються внутрішньогрупові зобов'язання, які мають бути враховані в консолідованій звітності.

Основні операції з дебіторською заборгованістю	Реалізація продукції зі строком відстрочки платежу (зазвичай 30–90 днів), що є типовим для контрактів із великими промисловими покупцями (металургійні комбінати).
	Відвантаження продукції на експорт, що передбачає міжнародну торгівлю на умовах INCOTERMS (зазвичай FOB або CIF), з відповідними податковими наслідками.
	Надання авансів постачальникам та формування дебіторської заборгованості за виданими авансами, що є необхідністю у випадках довгострокових контрактів
	Виникнення сумнівної та безнадійної заборгованості, пов'язаної із порушенням контрагентами строків оплати.
	Курсові різниці, які впливають на оцінку дебіторки у валюті

Рисунок 2.5. – Основні операції, які впливають на обсяг та структуру дебіторської заборгованості ПрАТ ЦГЗК.

Основними факторами, що формують дебіторську заборгованість на підприємстві, є реалізація залізорудної продукції на умовах відстрочення платежу, зокрема у межах довгострокових контрактів. Такі договори передбачають оплату продукції протягом 30–90 календарних днів після її фактичного відвантаження. При цьому характерним є застосування форм взаєморозрахунків через внутрішньогрупові фінансові інструменти, у тому числі з дочірніми компаніями, що здійснюють реалізацію продукції на зовнішніх ринках.

Окрім реалізації, дебіторська заборгованість виникає також у процесі надання попередньої оплати (авансу) постачальникам у межах договірних зобов'язань, або як наслідок надмірної вартості наданих послуг, яка підлягає компенсації. Особливу групу становлять розрахунки з контрагентами у межах міжнародних контрактів — тут значну роль відіграють коливання валютних курсів, строки митного оформлення та специфіка застосування умов поставки за стандартами INCOTERMS.

Водночас, значну частку в структурі ДЗ становлять залишки, які мають ознаки сумнівності, що обумовлює потребу у створенні РСБ та подальшому списанні безнадійної ДЗ згідно з нормативними положеннями.

Контрагентське середовище ПрАТ «ЦГЗК» є багатокomпонентним та включає:

- підприємства металургійного комплексу України;
- торгові компанії, що реалізують продукцію на міжнародних ринках;
- транспортно-експедиційні та логістичні компанії;
- постачальників ресурсів і послуг;
- страхові та фінансові установи.

Договірна структура передбачає наявність як рамкових угод, так і одноразових контрактів, з чітко регламентованими умовами розрахунків, строками поставки, відповідальністю сторін та податковими наслідками. У зовнішньоекономічній діяльності застосовуються контракти, узгоджені з міжнародним комерційним правом, що потребує високої точності в облікових

процедурах.

Первинні документи відіграють визначальну роль у формуванні достовірної облікової інформації щодо дебіторської заборгованості. Вони виступають юридичним та доказовим інструментом для визнання господарських операцій і забезпечення контролю за їх виконанням. У практиці ПрАТ «ЦГЗК» використовуються такі типові форми документів, табл.2.3

Таблиця 2.3. – Типові форми документів у обліку дебіторської заборгованості

№	Назва документа	Призначення	Форма / формат	Сфера застосування
1	Рахунок-фактура (Invoice)	Визначення суми до оплати за відвантажену продукцію	Електронна / паперова	Торгівля, ЗЕД
2	Видаткова накладна /	Підтвердження передачі матеріальних цінностей	Уніфікована форма	Внутрішній облік, реалізація продукції
3	Акт приймання-передачі робіт / послуг	Фіксація факту виконання послуг або завершення робіт	Типова форма підприємства	Господарські послуги, ремонт, будівництво
4	Акт звірки взаєморозрахунків	Підтвердження узгоджених сум дебіторської/кредиторської заборгованості	Уніфікована або довільна форма	Облік взаєморозрахунків
5	Договір поставки / надання послуг	Правова основа виникнення дебіторської заборгованості	Затверджена форма компанії / ЗЕД-контракт	Всюди, особливо ЗЕД
6	Податкова накладна	Документ для реєстрації ПДВ у податковому обліку	Електронна (ЄРПН)	Оподатковувані операції
7	Платіжне доручення / банківська виписка	Фіксація руху коштів та контроль за погашенням заборгованості	Електронна (Клієнт-Банк, SAP)	Всі види розрахунків
8	CMR-накладна / коносамент / EX1	Транспортні та митні документи для підтвердження поставки за кордон	Міжнародні зразки	ЗЕД, логістика
9	Акт списання безнадійної заборгованості	Документальне оформлення визнання боргу безнадійним та його списання	Внутрішній акт	Податковий та бухгалтерський облік
10	Електронний акт (M.E.Doc / SAP / Vchasno)	Електронний аналог паперових актів / накладних з КЕП	Електронна система документообігу	Автоматизований облік і контроль

У табл.2.3. систематизовано основні види первинних документів, які забезпечують належний облік, контроль та підтвердження дебіторської

заборгованості в обліковій системі ПрАТ «ЦГЗК». Враховуючи складність виробничо-господарських операцій, наявність зовнішньоекономічної діяльності, багатоступеневу договірну взаємодію з контрагентами, документообіг на підприємстві охоплює як стандартні внутрішньогосподарські форми, так і спеціалізовані міжнародні зразки.

Рахунок-фактура (invoice) є ключовим документом, що визначає суму дебіторської заборгованості, яка підлягає оплаті контрагентом. У поєднанні з видатковими накладними, він підтверджує факт реалізації продукції.

При наданні послуг або виконанні робіт використовується акт приймання-передачі, який, разом із договором, слугує підставою для обліку дебіторської заборгованості за нефінансовими операціями. Акти звірки застосовуються для формального узгодження сумарних зобов'язань між сторонами й мають доказову силу в судових процесах.

У сфері зовнішньоекономічної діяльності використовуються документи міжнародного зразка: CMR-накладні, коносаменти, митні декларації (EX1), які підтверджують факт фізичного переміщення продукції через кордон та виконання умов поставки. Також до облікової системи інтегруються податкові накладні, сформовані згідно з вимогами чинного податкового законодавства, зокрема для обліку ПДВ.

Контроль розрахунків із покупцями забезпечується на підставі платіжних документів, що фіксують надходження грошових коштів та слугують підставою для погашення заборгованості. У випадку визнання боргу безнадійним, складається акт списання, оформлений відповідно до внутрішніх нормативів.

Особливої уваги заслуговують електронні документи, які формуються та обробляються за допомогою автоматизованих систем (SAP, M.E.Doc, Вчасно тощо). Ці інструменти значно підвищують ефективність документообігу, забезпечують надійне збереження інформації та дозволяють впроваджувати електронний контроль на всіх етапах операційного циклу.

У зовнішньоекономічній практиці облік здійснюється з урахуванням міжнародних документів супроводу: митних декларацій, коносаментів,

сертифікатів походження, інвойсів, погоджених із митними правилами.

Таким чином, система первинної документації в обліку дебіторської заборгованості ПрАТ «ЦГЗК» є багаторівневою, структурованою та орієнтованою на інтеграцію в загальну інформаційну інфраструктуру підприємства. Такий підхід відповідає принципам достовірності, повноти та правомірності ведення бухгалтерського обліку відповідно до вимог Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» та міжнародних стандартів.

Організація документообігу в ПрАТ «ЦГЗК» регулюється внутрішніми стандартами та обліковою політикою, що забезпечує відповідність нормативно-правовим актам України та міжнародним стандартам фінансової звітності (МСФЗ). Вимоги до оформлення передбачають:

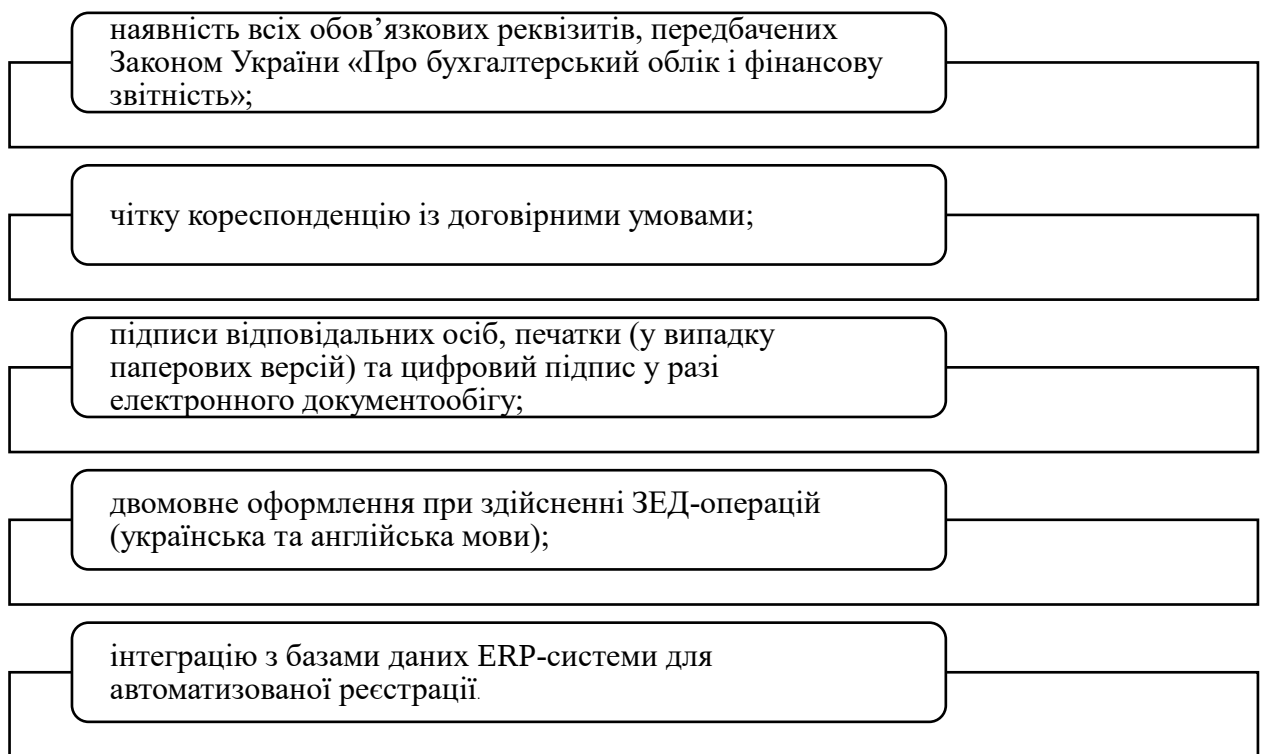

Рисунок 2.6. – Вимоги до оформлення первинних документів до обліку дебіторської заборгованості .

Особлива увага приділяється складанню актів звірки, які виконують роль правового доказу у випадках судового врегулювання спорів щодо заборгованості.

У сучасних умовах цифровізації облікових процесів підприємства гірничо-металургійного комплексу, зокрема ПрАТ «ЦГЗК», дедалі частіше

впроваджують автоматизовані інформаційні системи, здатні забезпечити комплексне управління фінансово-господарською діяльністю. Однією з таких є інтегрована корпоративна ERP-система SAP, яка виконує функцію централізованої платформи для обліку, планування та контролю всіх ключових бізнес-процесів.

З погляду організації обліку дебіторської заборгованості, важливу роль відіграє модуль SAP FI (Financial Accounting), зокрема його підсистема Accounts Receivable (FI-AR). Цей модуль забезпечує ведення:

- синтетичного та аналітичного обліку розрахунків з покупцями;
- контроль стану дебіторської заборгованості;
- автоматичне нарахування штрафів за прострочення оплати;
- створення резервів сумнівних боргів;
- формування відповідних звітних форм для зовнішнього і внутрішнього використання.

Основні функціональні можливості FI-AR у контексті автоматизації обліку дебіторської заборгованості охоплюють, табл.2.4.

Таблиця 2.4. – Функціональні можливості модуля FI-AR SAP у контексті автоматизації обліку дебіторської заборгованості

№	Функціональна можливість	Короткий опис і значення
1	Автоматичне формування облікових записів	Генерація бухгалтерських проведення на підставі первинних документів, що імпортуються з модулів SD або MM.
2	Облік у розрізі аналітичних ознак	Ведення обліку дебіторської заборгованості по контрагентах, договорах, центрах прибутку, регіонах тощо.
3	Моніторинг строків оплати та прострочення	Визначення термінів сплати, класифікація боргів за строками, розрахунок пені згідно з умовами договору.
4	Формування повідомлень про заборгованість (dunning)	Автоматична генерація нагадувань про оплату боргу, рахунків, листів-вимог до боржників.
5	Формування резерву сумнівних боргів (aging analysis)	Визначення обсягу резерву на підставі строків прострочення заборгованості за алгоритмом вікового аналізу.
6	Генерація проведення у режимі реального часу	Миттєве відображення господарських операцій у головній книзі, забезпечення актуальності фінансової звітності.
7	Інтеграція з банківськими системами	Отримання даних про фактичні надходження коштів, автоматичне погашення дебіторської заборгованості в SAP.

Представлена таблиця узагальнює ключові функціональні можливості модуля FI-AR у системі SAP ERP, що забезпечують комплексну автоматизацію процесів ведення обліку дебіторської заборгованості. Зазначені функції охоплюють усі етапи облікового циклу — від формування первинних документів до автоматичного погашення заборгованості, контролю прострочених платежів і створення резервів на сумнівні борги.

Перш за все, модуль FI-AR дозволяє автоматично формувати бухгалтерські проведення на підставі документів, отриманих із суміжних модулів — зокрема, SD (Sales and Distribution) або MM (Materials Management). Це виключає дублювання операцій та забезпечує високу точність записів у реальному часі.

Однією з ключових переваг модуля є можливість деталізованого аналітичного обліку дебіторської заборгованості за різними критеріями: контрагентами, договорами, центрами фінансової відповідальності, географічними сегментами тощо. Такий підхід є основою для якісного управлінського аналізу та планування грошових потоків.

Особливу роль відіграє функціонал моніторингу строків сплати: система фіксує дату виникнення заборгованості, контролює терміни її погашення, автоматично класифікує борги за строками прострочення та здійснює розрахунок пені відповідно до умов договору. Цей механізм є основою для процедури нарахування штрафних санкцій.

Крім того, система SAP передбачає генерацію повідомлень про заборгованість — так званих dunning letters, які надсилаються боржникам у разі настання строків прострочення. Це дозволяє автоматизувати комунікацію з контрагентами та зменшити навантаження на фінансовий персонал.

Особливо важливою є функція формування резервів сумнівних боргів шляхом застосування aging analysis — інструменту, який дозволяє оцінити якість дебіторської заборгованості на основі строків її існування. Такий підхід відповідає вимогам МСФЗ щодо обережності та забезпечення реалістичної оцінки фінансового стану.

Останнім, але не менш важливим компонентом є інтеграція модуля з банківськими системами, що забезпечує оперативне отримання інформації про фактичні надходження коштів та автоматичне віднесення платежів до відповідних дебіторських позицій. Завдяки цьому забезпечується синхронізація між платіжною дисципліною контрагентів та обліковими записами підприємства.

Загалом, функціональні можливості FI-AR у SAP ERP дозволяють не лише автоматизувати рутинні облікові процеси, але й створити єдину інформаційну систему, що об'єднує фінансову, договірну та аналітичну інформацію щодо розрахунків із покупцями. Така система є важливим інструментом у забезпеченні фінансової стійкості підприємства та підвищенні ефективності управління дебіторською заборгованістю.

Окрім модуля FI-AR, для підтримки повного циклу управління дебіторською заборгованістю використовуються також інші модулі SAP, зокрема:

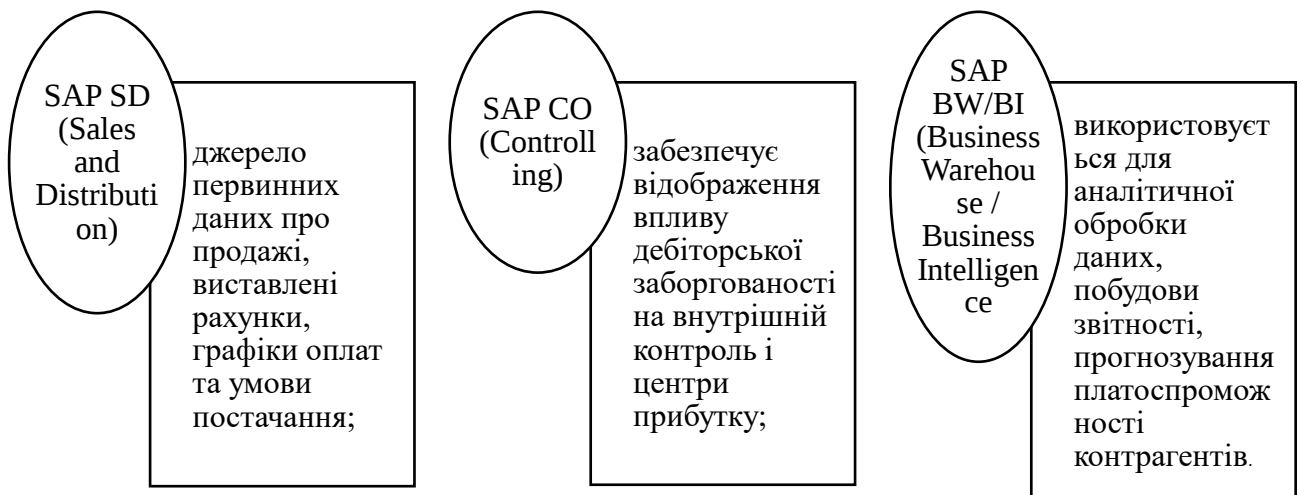

Рисунок 2.7. – Модулі SAP для управління дебіторською заборгованістю

Усі зазначені компоненти функціонують у межах єдиної цифрової екосистеми підприємства. Всі вхідні первинні документи (електронні накладні, акти, рахунки-фактури) інтегруються у відповідні модулі SAP, проходять перевірку, реєструються у фінансовому обліку та миттєво відображаються у

звітності.

Завдяки впровадженню автоматизованої системи обліку дебіторської заборгованості, ПрАТ «ЦГЗК» отримує такі переваги:

- підвищення достовірності облікових даних за рахунок виключення людського чинника;
- оперативність формування фінансової та управлінської звітності, необхідної для прийняття управлінських рішень;
- своєчасне виявлення проблемної заборгованості та ефективне управління кредитним ризиком;
- оптимізація документообігу, включаючи перехід до електронної форми з використанням КЕП (кваліфікованого електронного підпису).

Таким чином, модуль FI-AR у системі SAP є центральним елементом автоматизованого обліку дебіторської заборгованості, що відповідає сучасним вимогам до прозорості, точності та швидкості обробки фінансової інформації у великих промислових компаніях.

Управління дебіторською заборгованістю як об'єктом обліку є однією з ключових складових ефективної фінансової політики підприємства, оскільки від її структури та динаміки значною мірою залежить стан платоспроможності, ліквідності та ділової активності суб'єкта господарювання. У цьому контексті надзвичайно важливою є побудова чіткої та методологічно обґрунтованої системи синтетичного та аналітичного обліку дебіторської заборгованості, яка має забезпечити повноту, достовірність і своєчасність облікової інформації.

Згідно з вимогами Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" та Планом рахунків бухгалтерського обліку, основними рахунками для відображення дебіторської заборгованості є:

1. Рахунок 36 "Розрахунки з покупцями і замовниками" — використовується для обліку заборгованості, що виникає внаслідок реалізації продукції, товарів або послуг. Він є основним інструментом синтетичного обліку на ПрАТ «ЦГЗК», де основна частина дебіторської заборгованості формується в межах реалізації

залізорудної сировини.

2. Рахунок 37 "Розрахунки з різними дебіторами" — передбачає облік інших видів заборгованості (аванси, претензії, штрафи, розрахунки з підзвітними особами тощо).
3. Рахунок 38 "Резерв сумнівних боргів" — застосовується для створення коригуючої статті активів, згідно з принципом обачності, з метою адекватного відображення ймовірної втрати економічної вигоди через несплату дебіторської заборгованості.

На рівні синтетичного обліку важливо забезпечити правильну кореспонденцію рахунків: при реалізації продукції (Дт 361 – Кт 701), при погашенні заборгованості (Дт 311 – Кт 361), при створенні резерву (Дт 944 – Кт 38), при списанні безнадійної заборгованості (Дт 38 – Кт 361). Основні проведення по рахункам 36,37,38 наведені у дод. К.

Аналітичний облік забезпечує деталізацію інформації, необхідну для управлінських рішень та контролю. У практиці ПрАТ «ЦГЗК» він ведеться:

- по кожному контрагенту окремо;
- по кожному договору та транзакції;
- із урахуванням валюти операції;
- із поділом на реальну та сумнівну дебіторську заборгованість;
- з фіксацією терміну виникнення та очікуваної дати погашення.

Застосування інформаційної ERP-системи SAP забезпечує аналітичність та дозволяючи відслідковувати ДЗ в режимі реального часу, автоматично генерувати звіти за віковою структурою заборгованості, здійснювати сегментацію боргів за ступенем ризику та ефективно управляти процесом обіговесті.

Дебіторська заборгованість є однією з ключових статей у структурі активів підприємства, що відображає вимоги до третіх осіб щодо майбутніх економічних вигоду, які очікуються у формі грошових коштів, товарів чи послуг. У бухгалтерському обліку та фінансовій звітності вона фіксується як оборотний актив і є об'єктом детального розкриття.

Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість", дебіторська заборгованість класифікується на ПрАТ ЦГЗК :

- поточну — яка буде погашена протягом операційного циклу або 12 місяців;
- непоточну — заборгованість із терміном погашення понад один рік;
- реальну, сумнівну та безнадійну — залежно від імовірності погашення.

Згідно з МСФЗ 9, при ДЗ необхідно застосовувати модель очікуваних кредитних збитків, що передбачає створення резервів. Створення резерві йде на основі оцінки кредитного ризику навіть для заборгованості, що не має прострочення.

У фінансовій звітності дебіторська заборгованість відображається у таких формах:

- 1.Баланс (Звіт про фінансовий стан) – рядки 1200 «Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги», 1210 «Інша поточна дебіторська заборгованість» (форма №1).
- 2.Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) – у частині визнаних доходів від реалізації, що супроводжуються виникненням дебіторської заборгованості.
3. Примітки до звітності – де повинна бути надана інформація про структуру, строковість, методи оцінки та ризику, пов'язані з дебіторською заборгованістю.

Особливої уваги заслуговує відображення резерву сумнівних боргів, який є зменшенням вартості активів. У балансі він не виділяється окремим рядком, але зазначається в примітках або у вигляді зменшення валової суми дебіторської заборгованості.

ПрАТ «ЦГЗК», для відображення дебіторської заборгованості у звітності використовують автоматизовані облікові системи SAP FI-AR), яка дозволяють:

- проводити деталізований аналітичний облік у розрізі контрагентів, договорів, строків заборгованості;
- формувати резерви сумнівних боргів автоматично на підставі вікової структури заборгованості;

- генерувати звітність відповідно до вимог МСФЗ, включаючи сегментування ДЗ за кредитним ризиком;
- забезпечувати точність трансформації національної звітності у міжнародні формати (IFRS package).

Таким SAP дозволяє проводити автоматичну переоцінку дебіторської заборгованості в іноземній валюті на кінець періоду з формуванням коригувальних проводок, що забезпечує відповідність принципу справедливої оцінки.

Таким чином, ДЗ у фін\звітності виступає одним із найбільш аналітично значущих елементів активів, що потребує як облікової точності, так і методологічної обґрунтованості. Упорядкована система відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності не лише забезпечує достовірність облікової інформації, а й створює основу для ефективного управління активами підприємства в стратегічній перспективі.

Управлінський облік дебіторської заборгованості є важливою складовою загальної системи фінансового менеджменту ПрАТ ЦГЗК. Метою управління ДЗ є не лише реєстрація фактичного стану розрахунків з контрагентами, а й формування аналітичної бази для прийняття стратегічних та тактичних рішень.

Згідно з загальноприйнятою методологією управлінського обліку, дебіторська заборгованість розглядається як частина оборотного капіталу, яка характеризує тимчасову завороженість грошових ресурсів підприємства. Її надмірне накопичення призводить до втрати фінансової гнучкості, тоді як ефективне управління дозволяє забезпечити стабільний грошовий потік та високу оборотність активів.

На ПрАТ «ЦГЗК», управлінський облік дебіторської заборгованості здійснюється із застосуванням комплексу фінансових, організаційних та інформаційних інструментів.

По перше кредитна політика ПрАТ «ЦГЗК». Кредитна політика підприємства – встановлення чітких правил щодо термінів відстрочення платежів, граничних сум ДЗ на одного контрагента, методів оцінки кредитоспроможності клієнтів.

Наприклад для нових клієнтів ПрАТ «ЦГЗК» встановлюється стандартна відстрочка 30 днів, тоді як для перевірених партнерів – до 60 днів.

Другим елементом управління ДЗ на підприємстві є лімітування. Лімітування дебіторської заборгованості – фіксоване обмеження розміру заборгованості для кожного контрагента залежно від його платіжної історії. Бухгалтерія регулярно проведить актів звірки. Таким чином забезпечує юридичну фіксацію взаємних зобов'язань і виступає превентивним інструментом уникнення спорів.

Наступним інструментом управління ДЗ є використання автоматизованих систем контролю. Це інтегровані механізми в SAP FI/AR, що дозволяють відстежувати в реальному часі динаміку заборгованості, формувати попередження про строки оплати, автоматично розсилати нагадування клієнтам. Наприклад у SAP системі налаштовано три рівні попереджень: м'яке (5 днів до прострочення), стандартне (1 день до прострочення) і критичне (по факту прострочення).

Резервування сумнівної дебіторської заборгованості – управлінське прогнозування можливих втрат та вплив на формування резервів під знецінення активів, що впроваджується відповідно до моделі ECL згідно з МСФЗ 9.

Дебіторська заборгованість відіграє ключову роль у системі управління ліквідністю та платоспроможністю підприємства. Її структура, якість і швидкість обороту впливають на:

- обсяг необхідного операційного фінансування;
- вартість капіталу, зокрема у випадках, коли уповільнення обороту ДЗ потребує залучення кредитів;
- інвестиційну привабливість, оскільки надмірна ДЗ негативно впливає на фінансові коефіцієнти.

З урахуванням зазначеного, на ПрАТ «ЦГЗК» впроваджено практику інтеграції управління дебіторською заборгованістю в загальну бюджетну модель підприємства. Зокрема, прогнозні залишки ДЗ враховуються при складанні cash-flow бюджету (казначейська звітність), а порушення умов

розрахунків — аналізуються на рівні фінансового комітету.

Управлінський облік дебіторської заборгованості на сучасному етапі функціонує не як інструмент фіксації фактів господарської діяльності, а як механізм активного впливу на фінансову стратегію підприємства. Впровадження автоматизованих систем, таких як SAP ERP, забезпечує багаторівневу аналітику, своєчасний контроль, підвищує точність управлінських рішень та дозволяє ефективно знижувати ризики неплатежів. Таким чином, у поєднанні із системою внутрішнього контролю, управлінський облік дебіторської заборгованості є ключовим фактором забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та довгострокової конкурентоспроможності підприємства.

У сучасній системі оподаткування прибутку підприємств в Україні існує невідповідність між правилами бухгалтерського обліку та податковими нормами, зокрема щодо визнання витрат, пов'язаних із дебіторською заборгованістю. Така невідповідність призводить до виникнення податкових різниць, які вимагають коригування фінансового результату при визначенні об'єкта оподаткування.

Згідно з пунктом 139.2 статті 139 Податкового кодексу України (ПКУ), податкові різниці виникають у випадках «формування резервів сумнівних боргів; списання дебіторської заборгованості як безнадійної» [1] Зазначена норма передбачає, що витрати на створення резерву можуть бути враховані лише у випадку дотримання чітко визначених критеріїв, які, по суті, формують податкову модель визнання втрат від знецінення активів. Тому для ПрАТ «ЦГЗК», формування податкових різниць є не просто обліковим аспектом, а елементом фінансової стратегії, що має прямий вплив на податкове навантаження та оцінку ризиків перевірок.

На відміну від бух\обліку, де формування резерву сумнівних боргів є обов'язковим відповідно до НП(С)БО 10 або МСФЗ 9, податкове законодавство України встановлює чіткі критерії для визнання таких витрат, рис.2,8

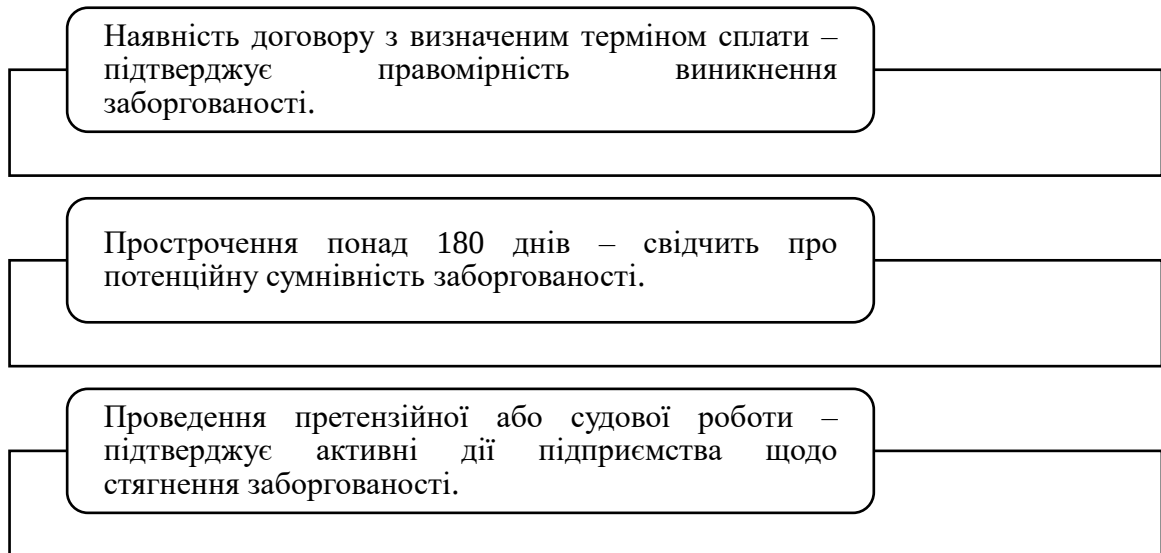

Рисунок 2.8. –Критерії визнання витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до ПКУ

Таким чином, невиконання принаймні одного з цих критеріїв означає, що резерв сумнівних боргів вважатиметься податково невизнаним, і відповідні витрати мають бути виключені з податкового обліку. У такому випадку підприємство зобов'язане збільшити фінансовий результат до оподаткування, що створює податкову різницю на збільшення.

У фінансовій практиці ПрАТ «ЦГЗК», що займається реалізацією залізничної сировини на внутрішньому та зовнішньому ринках, типовими є ситуації, пов'язані з порушенням термінів оплати за контрактами. Розглянемо ситуацію. У серпні 2024 року підприємством було реалізовано продукцію на суму 10 млн грн із відстрочкою платежу на 45 днів. До кінця грудня контрагент не виконав своїх зобов'язань, прострочка становила 135 днів. У січні 2025 року підприємство сформувало резерв на суму 2 млн грн. Попри наявність обґрунтованих причин для формування резерву в бухгалтерському обліку, з податкової точки зору така заборгованість ще не відповідає вимогам для визнання, оскільки період прострочення ще не перевищив 180 днів. Відтак, відповідні витрати підлягають виключенню з об'єкта оподаткування, а бухгалтер зобов'язаний здійснити коригування фінансового результату на суму 2 млн грн, що формує податкову різницю на збільшення. Отже наведений приклад демонструє, що часовий фактор та наявність юридичного

підтвердження ризику неповернення мають вирішальне значення при формуванні податкових наслідків.

У контексті автоматизації обліку податкових різниць ПрАТ «ЦГЗК» використовує інтегровану ERP-система SAP S/4HAN. Функціонал модуля FI-Tax дозволяють розмежувати підходи фінансового та податкового обліку. Наприклад, у разі створення резерву сумнівних боргів у фінансовому обліку на суму 4,8 млн грн, SAP дозволяє відобразити в податковому модулі тільки ті частини суми, що відповідають вимогам п. 139.2 ПКУ — наприклад, лише 3,2 млн грн. Решта (1,6 млн грн) автоматично фіксується як податкова різниця на збільшення та включається до декларації з прибутку відповідно до нормативних вимог.

2.3. Проблемні аспекти обліку оподаткування, контролю дебіторської заборгованості та шляхи їх вирішення

У сучасних умовах господарювання дебіторська заборгованість є важливим елементом фінансової діяльності підприємств. Її ефективне управління впливає на ліквідність, платоспроможність та фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Особливо актуальним є питання обліку, оподаткування та контролю ДЗ для великих промислових підприємств, таких як ПрАТ «ЦГЗК», яке є одним з провідних виробників залізорудної сировини в Україні.

Становлення сучасної системи бухгалтерського обліку в Україні, яка орієнтується на МСФЗ, супроводжується численними викликами, серед яких провідне місце посідає неоднозначність обліку дебіторської заборгованості. Цей елемент фінансової звітності прямо впливає на платоспроможність, ліквідність, структуру активів і фінансову стабільність підприємства. Однак, як свідчать наукові джерела та практика аудиторських перевірок, в Україні досі зберігається низка проблем, що ускладнюють повноцінне ведення обліку ДЗ.

Національна система бухгалтерського обліку України наразі перебуває на етапі адаптації до вимог МСФЗ, що особливо актуально для підприємств, які працюють у середовищі зовнішньоекономічної діяльності. Водночас, чинні

НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», залишаються менш гнучкими порівняно з МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», що передбачає модель очікуваних кредитних втрат (ECL).

Відсутність формалізованих методики оцінки кредитного ризику за дебіторською заборгованістю на національному рівні унеможливорює об'єктивну і своєчасну оцінку знецінення активів. Як наслідок, підприємства змушені розробляти власні внутрішні алгоритми резервування, що створює умови для суб'єктивізму та потенційних порушень принципу обачності.

Одним із ключових проблемних аспектів є формування резерву сумнівних боргів, який, згідно з НП(С)БО 10, має бути створений у випадках, коли існує ризик непогашення дебіторської заборгованості. Проте, на практиці більшість підприємств формує такі резерви епізодично або формально, не спираючись на оцінку платоспроможності контрагента, історичні дані чи індикатори ризику.

Більше того, вимоги ПКУ п. 139.2 не співпадають із бухгалтерськими стандартами. Для визнання витрат за резервами необхідно, щоб борг був простроченим на понад 180 днів, мав договірне підтвердження, а також проходив претензійну або судову процедуру. Така невідповідність створює податкові різниці, які не завжди можуть бути оперативна зафіксовані в обліку, особливо на підприємствах із невисоким рівнем автоматизації.

Процедура списання безнадійної заборгованості в Україні ускладнена не лише формальними критеріями, визначеними у ПКУ (ст. 14.1.11). Але й відсутністю чітких інструкцій щодо порядку документального оформлення, що породжує значні ризики у випадку податкових перевірок. Згідно з аналітичними звітами ДПС, близько 30% податкових донарахування у 2022–2023 рр. були пов'язані із необґрунтованим або неправильно оформленим списанням дебіторської заборгованості. Це свідчить про те, що навіть законне знецінення активу може мати податкові наслідки, якщо підприємство не виконає всі процедурні вимоги.

На багатьох українських підприємствах відсутні ефективні системи внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю. Ситуація ускладнюється тим, що більшість облікових систем не мають інтегрованого

інструментарію для формування звітності у розрізі договорів, термінів оплати, ступеня ризику чи відповідальних осіб. За даними опитувань професійної спільноти, лише 18% підприємств в Україні здійснюють віковий аналіз дебіторської заборгованості на регулярній основі, що вказує на низький рівень аналітичної зрілості. На практиці це означає, що борги переходять у розряд безнадійних без своєчасного реагування, формальних претензій чи блокування наступних поставок.

Проблеми, пов'язані з обліком дебіторської заборгованості, прямо впливають на фінансові результати підприємств. Відсутність резерву сумнівних боргів призводить до завищення прибутку в бухгалтерській звітності, що, у свою чергу, створює викривлений образ фінансової стабільності підприємства перед зовнішніми користувачами. У податковому обліку відсутність можливості включити резерв до витрат призводить до зростання податкового навантаження, тоді як прострочена дебіторська заборгованість продовжує обліковуватись як актив. Як наслідок, підприємство сплачує податок із прибутку, який фактично не реалізовано, що знижує ефективність використання ресурсів.

Таблиця 2.5. – Систематизація проблемних питань з обліку дебіторської заборгованості в Україні

№	Напрямок	Суть проблеми	Причини	Потенційні наслідки
1	Гармонізація стандартів	Невідповідність між П(С)БО 10 та МСФЗ 9	Відставання нормативної бази, обмеженість нац. стандартів	Суб'єктивність оцінок, ризику викривлення звітності
2	Резерв сумнівних боргів	Відсутність уніфікованих методик формування резерву	Нерегламентовані критерії, розрив між бух. і подат. обліком	Нерівномірність податкового навантаження, спотворення прибутку
3	Списання безнадійної заборгованості	Складність процедурного оформлення та податкового визнання	Недостатня деталізація в ПКУ, слабка претензійна робота	Відмова у витратах, штрафи при перевірках
4	Контроль та управління	Відсутність інтегрованих механізмів моніторингу та реагування	Слабка автоматизація, відсутність політик контролю	Прогресування боргу, збитки, відсутність реакції
5	Фінансовий результат та податкові ризики	Вплив заборгованості на прибуток та об'єкт оподаткування	Завищення активів, невизнання втрат у податковому обліку	Фіскальні донарахування, неефективне податкове планування

Виявлені проблеми свідчать про системну недостатність методологічної, правової та інформаційної підтримки процесів обліку дебіторської заборгованості в Україні. Наявні суперечності між бухгалтерським і податковим обліком, відсутність уніфікованих підходів до формування резервів, неефективний контроль та слабка аналітика створюють серйозні ризики для фінансової звітності та оподаткування.

На промислових підприємствах, таких як ПрАТ «ЦГЗК», облік дебіторської заборгованості ускладнюється багатоступеневими розрахунками з великим колом контрагентів, значним обсягом господарських операцій і високим ступенем валютних коливань. Це вимагає формування більш деталізованої та адаптованої до виробничого циклу облікової політики, яка здатна враховувати ризики, пов'язані з несвоєчасною оплатою. Наявність ERP-системи SAP на підприємстві створює сприятливі умови для формалізації процедур на основі інтегрованих модулів контролю, аналітики та документообігу. Проте ефективність використання системи напряму залежить від якості внутрішніх регламентів і чіткості облікової моделі.

Таблиця 2.6. – Напрями вдосконалення облікової політики та регламентів у сфері дебіторської заборгованості на ПрАТ «ЦГЗК»

Напрямок	Опис проблеми	Рекомендовані дії	Інструменти SAP / управлінські рішення
1	2	3	4
Методика резервування	Формальне або епізодичне створення резервів без ризик-аналізу	Встановлення єдиної методики на основі вікової структури боргу, фінансової історії контрагента	Налаштування SAP FI-AR для ECL (expected credit loss), використання звітів aging analysis
Критерії прострочення	Відсутність чітких порогових значень строків оплати	Регламентування етапів: нагадування, блокування рахунку, юридичні заходи	Dunning procedure в SAP, автоматизовані тригери по строках
Перегляд резервів	Резерви переглядаються нерегулярно або без участі фінансових менеджерів	Встановити періодичність перегляду (раз у квартал) із протоколюванням	Створення регламенту закриття періоду з участю казначейства
Інформування підрозділів	Відсутність механізму сповіщення про боржників	Автоматизоване сповіщення менеджерів продажу, логістики, відділу претензій	Впровадження SAP Workflow з e-mail нотифікацією

1	2	3	4
Аналіз ДЗ в КРІ	Відсутність показників ефективності щодо ДЗ у внутрішній оцінці	Запровадити КРІ: середній термін оплати, частка простроченої заборгованості, рейтинг контрагентів	Інтеграція FI-AR зі звітністю КРІ у SAP BI або аналітичному модулі

Потреба у вдосконаленні облікової політики на ПрАТ «ЦГЗК» зумовлена не лише змінами у законодавстві чи намаганням гармонізувати її з міжнародними підходами, а й реальними викликами господарської діяльності — високою концентрацією ДЗ, зовнішньоекономічними контрактами, тривалим виробничим циклом та валютними ризиками.

Таким чином, першочерговими є не загальні уніфіковані норми, а гнучка облікова модель, що враховує специфіку операцій, рівень ризику клієнтських портфелів і технічні можливості систем автоматизації. Саме це дозволить перетворити облік дебіторської заборгованості з формального інструменту в фінансово-аналітичний центр управління грошовими потоками підприємства.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю передбачає не лише контроль за строками її погашення, а й належну оцінку платоспроможності контрагентів, своєчасне створення резервів сумнівних боргів і юридично вивірене списання безнадійної заборгованості. У промислових компаніях із великою часткою зовнішньоекономічних операцій, таких як ПрАТ «ЦГЗК», ці процеси мають суттєві особливості, зумовлені складністю договірної структури, обсягом постачань, валютними ризиками й тривалими циклами розрахунків. На практиці підприємства часто формують резерв сумнівних боргів нерегулярно або без реальної аналітики, орієнтуючись на формальні критерії (наприклад, «180 днів прострочення»), що продиктовані нормами Податкового кодексу України. Такий підхід не забезпечує об'єктивної оцінки втрат і спотворює фінансову звітність. Водночас, списання безнадійної заборгованості часто відкладається через неврегульованість претензійної роботи або страх податкових ризиків, пов'язаних із визнанням витрат.

Таблиця 2.7. – Практичні напрями вдосконалення обліку резервів та їх списання

Компонент	Проблема	Рекомендоване рішення на ПрАТ «ЦГЗК»	Технічна реалізація в SAP
Формування резервів	Відсутність детальної методики, резерви не покривають реальних ризиків	Розробка матриці оцінки кредитного ризику (вік боргу + рейтинг контрагента + історія оплат)	Налаштування FI-AR з підключенням звіту «Aging analysis»; індексація ризику контрагентів
Частота перегляду резервів	Резерви переглядаються раз на рік або при аудиті	Установити щоквартальний автоматизований перегляд резервів із протоколом погодження	Автоматичне нагадування та формування звіту по сумнівним боргам у системі
Визначення безнадійності	Відсутність формалізованих критеріїв безнадійності	Закріпити у політиці чіткі ознаки (ліквідація боржника, відмова у суді, тривала бездіяльність)	Додати до SAP процедури оцінки доказів та блок-сценарії списання
Документування списань	Списання відбувається без належного документального супроводу	Впровадити обов'язкове зберігання доказів у хмарному архіві (претензії, акти, листування)	Зв'язок SAP із документообігом DMS; прив'язка до транзакцій
Податковий облік резервів	Резерви не зменшують податковий прибуток через невідповідність ПКУ	Вести окремий реєстр податкових різниць із планом дій для переведення до визнаних витрат	SAP FI-Tax – ведення паралельного обліку податкових критеріїв
Юридичний супровід	Претензійна робота починається із запізненням	Встановити регламент дій за категоріями боржників (претензія – нотаріальний лист – суд)	Підключення SAP Workflow зі статусами «підготовка», «відправлено», «розгляд»

Сучасна практика показує, що ефективність резервування та списання залежить не стільки від облікових стандартів, скільки від внутрішньої організації процесу, своєчасності аналітичної оцінки, наявності доказової бази та автоматизації облікових операцій. Для підприємств реального сектору економіки, зокрема для ПрАТ «ЦГЗК», це особливо важливо з огляду на великі

обсяги дебіторської заборгованості, валютні ризики, політичну нестабільність та циклічність попиту на продукцію.

Запровадження механізмів динамічного резервування з урахуванням моделі очікуваних втрат (ECL), автоматизоване ведення податкових різниць та інтеграція з юридичними службами є ключовими передумовами забезпечення стійкості та правової захищеності фінансової звітності підприємства. Лише за умов поєднання фінансової аналітики, правового контролю та ІТ-рішень можна знизити ризики втрат та уникнути спотворення показників прибутковості.

У сучасних умовах посилення економічної турбулентності, інфляційних коливань і зростання дебіторських ризиків значення системного внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю суттєво зросло. ПрАТ «ЦГЗК» має тривалий виробничий цикл, велику частку іноземних клієнтів і складну договірну структуру, контроль над грошовими потоками та станом розрахунків набуває стратегічного значення.

Недостатній рівень контролю заборгованості може призводити до:

- зростання обсягів прострочених платежів;
- відсутності претензійної та юридичної роботи;
- спотворення фінансової звітності;
- погіршення ліквідності підприємства.

Згрупуємо в таблицю напрями вдосконалення внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЦГЗК».

Таблиця 2.8. – Напрями вдосконалення внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю на ПрАТ «ЦГЗК»

Компонент контролю	Типова проблема	Запропоноване рішення	Технічна реалізація / SAP-рішення
1	2	3	4
Регламент розрахунків	Відсутність чітких строків оплати або відповідальності	Встановити стандартизовані умови оплати з жорстким контролем строків	Автоматичне попередження при наближенні строку оплати через SAP Dunning
Взаємодія підрозділів	Відсутність координації між обліком, продажами та логістикою	Визначити порядок оперативного інформування про боржників	Впровадження SAP Workflow із автоматичним сповіщенням

Продовження табл.2.8

1	2	3	4
Відповідальність менеджерів	Відсутність KPI щодо розрахунків	Встановити персональну відповідальність менеджерів за заборгованість клієнтів	Включення показників дебіторки до системи KPI та звітності SAP BI
Оцінка платіжної дисципліни	Відсутність аналізу за контрагентами	Впровадити щомісячний рейтинг клієнтів за строками оплати	Побудова рейтингу в SAP на основі звіту Aging Analysis
Обмеження нових поставок	Поставки здійснюються навіть боржникам	Встановити порогові значення прострочення для блокування договорів	Автоматичне блокування документів у SAP при боргу >60 днів
Фінансове планування	Планування грошових потоків відбувається без урахування динаміки ДЗ	Інтегрувати аналітику дебіторської заборгованості в процес бюджетування	Прогнозування надходжень у SAP FI-AR + Cash Flow module

Система внутрішнього контролю за дебіторською заборгованістю має бути не лише бухгалтерською, а передусім управлінською категорією, яка виконує стратегічну функцію управління ліквідністю. Вона повинна бути структурована за логікою «попередити – виявити – відреагувати». Для ПрАТ «ЦГЗК» критично важливо впровадити єдиний контрольний ланцюг, що поєднує договірну політику, претензійну роботу, контроль доступу до постачання та інтеграцію з SAP-модулем прогнозування надходжень. Це дозволить мінімізувати фінансові втрати, підвищити якість грошових потоків, зміцнити дисципліну в договірній роботі.

Податкове планування є невід’ємною складовою фінансової стратегії підприємства, зокрема в частині оптимізації обліку дебіторської заборгованості. У випадку промислових підприємств, таких як ПрАТ «ЦГЗК», наявність значного портфеля ДЗ (у тому числі простроченої), а також складна структура зовнішньоекономічних договорів, зумовлює високий рівень податкових ризиків, пов’язаних із формуванням резервів, їх податковим визнанням, процедурою списання боргів та відображенням податкових різниць. На практиці розрив між бухгалтерськими та податковими підходами до обліку

сумнівних та безнадійних боргів створює ситуацію, коли підприємства змушені вести паралельний облік, що потребує підвищеної уваги до планування та документального підтвердження витрат.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективна система обліку, оподаткування та контролю дебіторської заборгованості є критично важливою для забезпечення фінансової стабільності підприємств реального сектору економіки, зокрема таких, як ПрАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат». Дебіторська заборгованість, за наявності неналежного управління, здатна призводити до зниження ліквідності, утворення податкових ризиків, спотворення фінансової звітності та зменшення економічної ефективності діяльності підприємства.

Аналіз чинної практики виявив ключові проблеми: розрив між національними та міжнародними стандартами обліку (П(С)БО і МСФЗ 9), неформалізований підхід до формування резервів сумнівних боргів, відсутність автоматизації контролю над простроченою дебіторкою, а також обмежене застосування аналітичних та управлінських інструментів. Особливу увагу варто звернути на недосконале податкове регулювання — обмеження у визнанні витрат на резерви, складну процедуру підтвердження безнадійності боргів та ризику фіскального тиску.

У дослідженні сформовано обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення облікової політики підприємства, гармонізації бухгалтерського та податкового підходів, автоматизації обліку у межах ERP-системи SAP, запровадження внутрішніх регламентів контролю і моніторингу дебіторської заборгованості. Застосування комплексного підходу, що включає облік, аналітику, податкове планування та управлінське прогнозування, є передумовою побудови прозорої, адаптивної і стійкої системи фінансового управління підприємством у сучасних умовах.

У другому розділі дослідження розкрито ключові аспекти методики обліку дебіторської заборгованості з урахуванням специфіки господарської діяльності ПрАТ «ЦГЗК» та чинного нормативно-правового регулювання.

Проведений аналіз свідчить, що організація обліку дебіторської заборгованості на підприємстві має загалом структурований характер, однак потребує подальшої гармонізації з міжнародними стандартами фінансової звітності, зокрема з вимогами МСФЗ 9 у частині визнання, класифікації та формування резерву сумнівних боргів.

У процесі дослідження було детально вивчено типи первинних документів, що підтверджують виникнення дебіторської заборгованості, особливості їх оформлення та роль у підтвердженні податкових різниць. Доведено, що ефективність обліку значною мірою залежить від належної організації документообігу, своєчасного оновлення облікової політики та автоматизації процесів у межах ERP-системи SAP, яка дозволяє реалізовувати моніторинг дебіторської заборгованості в режимі реального часу.

Особливу увагу приділено організації аналітичного обліку за контрагентами та договорами, а також розглянуто приклади з оборотно-сальдових відомостей, що ілюструють актуальність проблеми простроченої заборгованості. Встановлено, що на практиці формування резервів відбувається не завжди із дотриманням об'єктивних критеріїв, що, своєю чергою, знижує якість управлінських рішень і фінансового планування.

Таким чином, другий розділ окреслив методичні та організаційні засади ведення обліку дебіторської заборгованості та підкреслив потребу в комплексному підході до її класифікації, резервування, контролю та звітності, інтегрованому в цифрову систему управління підприємством.

ВИСНОВКИ

Дебіторська заборгованість є важливою складовою активів підприємства, що впливає на його фінансову стійкість та ліквідність. У процесі дослідження було встановлено, що вітчизняна система обліку ДЗ потребує вдосконалення з урахуванням МСФЗ 9, який передбачає оцінку очікуваних кредитних втрат та формування резервів на основі прогнозування.

Важливим аспектом є класифікація дебіторської заборгованості за строками погашення, що дозволяє ефективно управляти ризиками неплатежів та своєчасно формувати резерви сумнівних боргів. Застосування методів аналізу, таких як коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості та середній період погашення, сприяє підвищенню ефективності управління дебіторською заборгованістю.

На прикладі ПрАТ «ЦГЗК» було досліджено практичні аспекти обліку дебіторської заборгованості. Встановлено, що підприємство використовує сучасні інформаційні системи для обліку та аналізу ДЗ, що дозволяє оперативне відстежувати стан розрахунків з контрагентами та своєчасно реагувати на виникнення простроченої заборгованості.

Проте, існують певні проблеми, пов'язані з недостатньою автоматизацією процесів формування резервів сумнівних боргів та списання безнадійної заборгованості. Це вимагає вдосконалення внутрішніх регламентів та процедур, а також підвищення кваліфікації персоналу, відповідального за облік дебіторської заборгованості.

Податкове планування є невід'ємною складовою управління дебіторською заборгованістю. Відповідно до ПКУ, витрати на формування резервів сумнівних боргів можуть бути враховані при обчисленні об'єкта оподаткування за певних умов. Це вимагає ретельного документального оформлення та обґрунтування таких витрат.

На підприємстві доцільно впровадити систему внутрішнього контролю за формуванням резервів сумнівних боргів, що включає регулярний аналіз дебіторської заборгованості, оцінку платоспроможності контрагентів та

своєчасне списання безнадійної заборгованості з урахуванням податкових наслідків.

Ефективне управління дебіторською заборгованістю неможливе без належної системи внутрішнього контролю. Це передбачає встановлення чітких процедур та регламентів щодо обліку, аналізу та контролю дебіторської заборгованості, а також визначення відповідальних осіб за виконання цих процедур.

Важливим елементом є впровадження системи управлінських звітів, що дозволяє керівництву підприємства оперативне отримувати інформацію про стан дебіторської заборгованості та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Застосування сучасних інформаційних технологій сприяє підвищенню ефективності внутрішнього контролю та управління дебіторською заборгованістю.

На основі проведеного дослідження пропонуються наступні рекомендації. Гармонізація облікової політики з міжнародними стандартами фінансової звітності, зокрема МСФЗ 9, що дозволить забезпечити більш точну оцінку дебіторської заборгованості та формування резервів сумнівних боргів.

Впровадження системи внутрішнього контролю, що включає чіткі процедури та регламенти щодо обліку, аналізу та контролю ДЗ, а також визначення відповідальних осіб за виконання цих процедур. Розробка системи управлінських звітів, що дозволяє керівництву підприємства оперативне отримувати інформацію про стан дебіторської заборгованості та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Проведене дослідження дозволило виявити основні проблеми та шляхи вдосконалення обліку, оподаткування та контролю дебіторської заборгованості на підприємстві. Впровадження запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності управління ДЗ покращенню фінансового стану підприємства та забезпеченню його стабільного розвитку в умовах ринкової економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августова О. О., Закревська О. Ю. Відображення дебіторської заборгованості в обліковій політиці торговельних підприємств *Економіка. Фінанси. Право.* – 2017. – № 8. – С. 15-17.
2. Буряк І. О. Облікова політика як складова організації обліку заборгованості за розрахунками *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка».* – 2015. – Вип. 2 (4). Частина 1. – С. 214-217.
3. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – 5-е вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2003. – 726 с.
4. Васільєва Л. М., Трайно О. В. Організація обліку дебіторської заборгованості та шляхи її удосконалення *Молодий вчений.* – 2017. – № 10 (50). – С. 820-823.
5. Верига Ю. А., Кривогуз А. О. Облік дебіторської заборгованості згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.* – 2018. – № 4 (89). – С. 104-111.
6. Водоп'янова О. Види дебіторської заборгованості *Дебет-Кредит.* – 2013. – № 20. – С. 2.
7. Волковицька О. М., Болтач С. Ю. Міжнародні нормативи та зарубіжний досвід в організації облікового процесу розрахунків з покупцями та замовниками *Економіка та держава.* – 2015. – № 1. – С. 72-75.
8. Волковська Я. В. Визначення необхідності нарахування резерву сумнівних боргів *Управління розвитком.* – 2012. – № 10. – С. 47-49.
9. Гевчук А. В. Ризики бухгалтерського обліку та їх вплив на управління дебіторською заборгованістю *Ефективна економіка.* – 2019. – № 12. – С. 33-40.
10. Гнатенко Є. П. Щодо аналізу стану дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси.* – 2013. – Вип. 10(1). – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29__20

- 11.Гнатенко Є., Ігнат'єва Я. Порівняльна характеристика обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній і міжнародній практиці *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Економічні науки.* – 2016. – № 2. – С. 67-72.
- 12.Голов С. Ф., Костюшенко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарії : практ. посіб. – К. : Лібра, 2001. – 670 с.
- 13.Гудзь О. І., Мусійовська О. Б. Управління дебіторською заборгованістю відповідно до етапу життєвого циклу підприємства *Економіка і суспільство.* – 2017. – № 8. – С. 231-235.
- 14.Гуцаленко Л. В., Чмелюк Т. В. Облік та його контрольні функції в управлінні дебіторською заборгованістю підприємств *Молодий вчений.* – 2019. – № 10 (74). – С. 291-296.
- 15.Дубровська Є. В. Дослідження сутності поняття «Дебіторська заборгованість» *Вісник Сумського державного університету. Економіка.* – 2009. – № 2. – С. 202–205.
- 16.Єдинак Т. С. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємства в умовах фінансово-економічної кризи *Держава та регіони.* – 2009. – № 3. – С. 15-19.
- 17.Єфіменко Т. І. Сумнівна дебіторська заборгованість: формування облікової політики *Економіка. Управління. Інновації.* – 2014. – Вип. 1 (11).
URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_37
- 18.Зелікман В. Д., Соніна Ю. А. Напрями удосконалення обліку та внутрішнього аудиту дебіторської заборгованості підприємств *Наука та прогрес транспорту.* – 2014. – № 4. – С. 37-42.
- 19.Іванова Т. М. Облікова політика дебіторської заборгованості на будівельних підприємствах . 2020. – Вип. 46, економічний. – С. 136-143
- 20.Кармазіна Н. В. Облікове забезпечення дебіторської заборгованості: проблеми та шляхи його вирішення Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2018. – Випуск 14, т.1. – С. 175-182.

- 21.Кияшко О. М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / О. М. Кияшко ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2011. – 21 с.
- 22.Коренєва І. Н. Управління дебіторською заборгованістю на підприємствах : монографія. – Київ, 2016. – 124 с.
- 23.Крайник О. П., Клепікова З. В. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. – Львів : Львівська політехніка. – Київ : Декор, 2001. – 260 с.
- 24.Лишиленко О. В. Бухгалтерський фінансовий облік : навчальний посібник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 524 с.
- 25.Лігоненко Л. О., Новікова Н. М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства : навчальний посібник. – К. : КНТЕУ, 2005. – 276 с.
- 26.Масленніков Є. І., Ракитська А. О. Управління процесами оптимізації дебіторської заборгованості *Економіка. Фінанси. Право.* – 2019. – № 10/1. – С. 24-26.
- 27.Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю *Бухгалтерський облік і аудит.* – 2006. – № 12. – С. 38-42.
- 28.Матюха М. М., Лук'янова А. Г. Удосконалення обліку і аналізу дебіторської заборгованості *Інтернаука : міжнародний науковий журнал.* – 2018. – № 17 (57). – С. 35-38.
- 29.Макаренко А. П., Меліхова Т. О., Кутчак Ю. М. Фінансовий облік II : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 368 с.
- 30.Меліхова Т. О. Методичні засади проведення внутрішнього контролю розрахунків з покупцями та замовниками для підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства. *Агросвіт.* 2019. № 9. С. 17–24. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.9.17.
- 31.МСБО 1 «Подання фінансових звітів» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_013#Text;
- 32.МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029#Text

- 33.МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» URL:
https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-39_ukr_2016.pdf
- 34.МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації» URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_007#Text
- 35.МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» URL:
https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf
- 36.Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>.
- 37.Олійник С. О. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація: URL:
<http://elibrary.nubip.edu.ua/13119/1/11oso.pdf>
- 38.Податковий кодекс України (Закон України). №2755-VI. (2010). р.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
- 39.Палчей А. М., Яцко М. В. Особливості бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості у зарубіжних країнах *Вісник Черкаського університету*. – 2015. – № 12 (345). – С. 97-102.
- 40.Підвисоцька Л. Я. Аналітичні інструменти в контролі дебіторської заборгованості для забезпечення безперервності діяльності *Ефективна економіка*. – 2017. – № 11. URL:
<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5894>
- 41.Побережець О. В., Кисляк І. М. Теоретичні аспекти та напрями удосконалення обліку поточної дебіторської заборгованості *Економіка. Фінанси. Право*. – 2018. – № 10/1. – С. 14-17.
- 42.Пономаренко О. Г. Удосконалення синтетичного обліку нетоварної дебіторської заборгованості: розвиток наукових уявлень *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. – 2018. – №1(36). – С. 211-217.
- 43.Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
- 44.Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посібник. – [2-ге вид., випр. і доп.] – К. : Знання, 2005. – 662 с.

45. Синькевич Н. Актуальність та проблеми дебіторської заборгованості: історичні аспекти, економічний зміст та етапи розвитку *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. – 2017. – № 2. – С. 119-129.
46. Сопко В. Бухгалтерський облік : навчальний посібник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 578 с.
47. Федорченко О. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. Федорченко. – Київ, 2009. – 25 с.
48. Фінансова діяльність підприємства : підручник / О.М. Бандурка, М.Я. Коробов, П.І. Орлов, К.Я. Петрова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.
49. Чорнак Т. В. Удосконалення оцінки дебіторської заборгованості та її відображення у звітності *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2010. – № 29. – С.56-59.
50. Чорнобривець М.М. Дебіторська заборгованість: сутність та причини виникнення *Європейські перспективи*. – 2013. – № 10. – С. 181-185.
51. Чуніхіна Т. С., Добривечір А. С. Організаційно-методичні аспекти обліку дебіторської заборгованості за міжнародними та вітчизняними стандартами обліку в системі управління підприємством *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – 2018. – Випуск 19, частина 1. – С. 123-126.
52. Шолота М. Г., Кудлаєва Н. В. Облік дебіторської заборгованості: проблеми та шляхи їх вирішення URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua>
53. Шепелюк В.А, Драгунова А.О Сучасні проблеми обліково- аналітичного забезпечення дебіторської заборгованості в системі управління підприємством *Збірник тез науково-практичній конференції “Бухгалтерський облік, аналіз, контроль і оподаткування: стан, проблеми та перспективи розвитку”* – 2025
54. ПрАТ ЦГЗК URL: <https://cgok.metinvestholding.com/ua>
55. МетІнвест URL: <https://metinvestholding.com/>